

3 Vuodđoealáhusat boazodoallu, eanandoallu ja guolásteapmi

Svanhild Andersen, dutki, Rommsa universitehta/Universitetet i Tromsø

Čoahkkáigeassu

Maŋimus logi jagiid lea bargiidlohku vuodđoealáhusain boazodoalus, eanandoalus ja guolásteamis sámi guovlluin njiedjan.

Boazodoalu jahkebarguid gaskamearálaš njiedjan lea 16 proseanta 1998-2008 rádjái. Seamma áigodagas guolásteddjiid lohku eanas suohkaniin SUF-guovllu siskkobealde njiejai gaskal 50 ja 60 proseanttain. Eanandoalus ges dálldoaluid lohku njiejai lagabui 60 proseanttain SUF-guovllu siskkobealde 1989 rájes gitta 2005 rádjai mii lea duodáštussan dasa ahte bargiidlohku maiddái dán ealáhusas lea njiedjan.

3.1 Álgu

Dán kápihttalís almmuhuvvojit logut mat čájehit soames ovddidanhámi sámi ássanguovllu guovddáš vuodđoealáhusain; boazodoalu, eanandoalus ja guolásteamis, SUF-guovllus davábealde Sáltoduoddara 1980 rájes gitta 2008 rádjai. Dás lea deattuhan daid loguid mat sáhttet govvidit rievdadusaid daid ealáhusaid viidodaga ja mearkkašumi oppalaš barggahussii sámi ássanguovlluin. Lassin dasa ahte dás leat dieđut bargiidlogu ja jahkebarggu loguin, de leat maiddái dás mielde logut mat unnit dahje eanet gusket bargosajiid lohku vuodđobuvttadusas ovttaskas ealáhusain; earret eará iešguđetlágan rievdadusat buvttadanovttadagaid hámis (siidaosit, dálldoalut, fatnasat).

Loahpas dán kápihttalís kommenterejuvvojit soames bealit dan ektui ahte ovdánahttit sámi statistihka vuodđoealáhusaid várás. Vejolaš gáržžideamit dálá loguin lohkoávdnasis ja ahte lea dárbbášlaš ovdánahttit dán statistihkkasuorggi, ja statistihkaid mánggaid ealáhusvuodustuvvon surggiin mat lea oassin oppalaš ealáhusstatistihkas ja sámi statistihkain SSB´as.

3.2 Soames dábálaš ovddidandovdomearkkat

3.2.1 Rievdadusat ealáhusstruktuvrras ja siskkáldasat ealáhusain

Nu juo namuhuvvon *Sámi logut muitalit 1 (2008)* raportta 3. kápihttalis de lea dán máilbmeoasi ealáhusstruktuvra rievdan nu ahte bargiidlohku lea rievdan ja sirdásan vuodđoealáhusain nuppádasealáhusaide, ja dasto viidáset bálvalusealáhusaide (fuolahus- ja bálvalusdoaimmaheaddji ealáhusat). Maiddái vuodđoealáhusain leat leamašan struktuvrariievdadusat. Guovddáš ovddidandovdomearkka lea ahte buvttadanovttadagaid (dállodoalut ja fatnasat) lohku lea sakka njiedjan. Buvttadeapmi lea dattege lassáneaddji mekaniserema, motoriseren ja earalágan ođasmahttimat ealáhusdoaimmas. Vástideaddji ovdáneapmi lea maiddái deaividan boazodoalus. Dađistaga lea vuodđoealáhusaid buvttadanvuodđu (luonduvulljodagat ja areálat) gáržžidan viidáset ahtanuššama. Vejolašvuohtan jodiheames buvttadeaddjis gieđahallan- ja gávpelađđasii ja márkaniidda lea maiddái leamašan dehálaš dán oktavuodas.

Vaikko leatge dáhpáhuvvan stuora rievdadusat de leat vuodđoealáhusat ain dehálačča sámi ássanguovlluin. 1970-logu olmmošlohkama lađastallamis ovdanbohtá sápmelaččaid gaskkas lei stuorit oassi álbmogis gullelaš vuodđoealáhusaide go máid gávdne eará čearddaid gaska. Dát lei earenoamáš mearkkašahtti daid guovlluin gos orrot ollu sápmelaččat, muhto sáhtii čujuhuvvot maiddái eará guovlluin. Sápmelaččaid lohku geat gulle vuodđoealáhusaide rievddadii 29 proseantas gitta 50 proseanta rádjai daid guovlluin gos lohkat leat čadahuvvon, ja vástideaddji logut eará čearddaid gaskkas rievddadii gaskal 4 ja 27 proseanta. Lohkat duođaštedje smávva erohusaid industriála ealáhusain, ja bálvalusealáhusain lei dilli áinnas nuppeládje go vuodđoealáhusain. 1980 sullii 20 proseanta sápmelaččain barge vuodđoealáhusain, ja muđui riikkadásis 8 proseanta.

Maŋimus jagiid dilálašvuodaid sáhtta govvidit SUF-guovllu loguiguin. Jagi 2000 barggahusa statistihkka čájeha ahte 12 proseanta dán guovllu bargoárjjalaš álbmogis barge vuodđoealáhusain eanandoalus (dás maiddái boazodoalus), vuovdedoaimmas ja guolásteamis. Vástideaddji logut eará guovlluin lei 6 proseanta. Guhtta jagi maŋŋil – 2006:s – ledje ain sullii seamma logut: 11 proseanta SUF-guovllus ja 5 proseanta eará guovlluin. Logut čájehit maiddái ahte leat sullii 50 proseanta bargi vuodđoealáhusain SUF-guovllus go eará guovlluin davábealde Sáltoduoddara, ja ahte dát erohus lea bisson 2000-2006 áigodaga.¹

¹ Vuodđun leat tabealla nr. 42 logut fáttá sápmelaččaid vuolde, SSB. (Muđui

Ealáhusaid dálá ”profiila” lea ovdánahttojuvvon sihke oppalaš ođasmahttinmannolagaid ja servodatrievdademiid ja dihto našunála ealáhuspolitihkalaš ulbmiliid mielde (earret eará garraset gánnáhahttingáibáduš). Ollu dáid ulbmiliin eai leat heivehuvvon vuoddoealáhusaide, mat leat guovddážiis sámi ássanguovlluin ealáhusstruktuvrras. Našunála áŋgiruššamiin vuoddoealáhusaid siskkobealde maŋŋil nuppi máilmmisoađi lea ollesáiggebargu dušše ovttá ealáhusas leamašan vuodđun, ja lotnolasealáhusat eai leat vuoruhuvvon. Dattege lea mihá čielga jotkkolašvuohta sámi ássanguovlluin lotnolasealáhus heivehemiid ektui. Lotnolasdagaldagat ja –vuogit leat rievdan áiggiid čađa, sorjavežžan earret eará molssašuddi rámmaeavttuide ja ahte resursat gávdnojit.

Eanandoallu, guolásteapmi, boazodoallu ja meahcásteapmi leat dehálačča iešgudetlágan ealáhusheivehallamiin mat ain lea dábálačča sámi ássanguovlluin, muhto dál vuosttažettiin bohtalasat dábálaš bálká bargguin. Maŋimus jagiid lea oallugat mátkeealáhusaid okta dagaldahkan bohtalaš-heivehallamis. Dál lea maiddái ođas dat ahte vuoruhit kulturbargosajiid.²

3.3 Boazodoallu³

Boazodoallu Norggas doaimmahuvvo viiddis geográfalaš guovllus, mii hállddahaslaš oktavuodas lea juhkkujuvvon guđa *boazodoalloguovlluide*. Finnmárkkus leat guokte dákkár guovllus, Oarje- ja Nuorta-Finnmárku. Dat eará boazodoalloguovllut leat Romsa, Nordlándá, Davvi-Trøndelaga ja Lulli-Trøndelaga/Hedemárku. Boazodoalloguovllut leat juhkkujuvvon *orohagaide*, ja orohagaid siskkobealde lea máŋga joavkku boazoeaiggáda geain leat bohccot oktasaš ealus dihto guovlluin ja

kápihttalis čállojuvvon dušše tabealla nummarii, eaige lassidiedut ’vuodđun lea’ mii mearkkaša ahte loguid leat viežžan dáid tabeallain sihke figuvrraide ja tekstii.)

² Geahča omd. Finnmárkku-statistihka (man Norut Alta lea ráhkadan Finnmárkku fylkkasuohkana ovddas) áŋgiruššamin kulturbargosajiid Finnmárkkus: <http://www.fifo.no/finnstat/næring/kultur.htm>

³ Dieduid dán čuoggá vuolde leat viežžan boazodoalu oppalaš rehketoalus ja resursarehketoalus ja (Boazodoallohállddahas 2008). Figuvrraid lohkovuođu leat viežžan Finnmárkku-statistihkas, mas leat čohkkejuvvon diedut dehálaš šlájain boazodoallostatistihkas gitta 1986 rájes. Daid loguide leat lasihuvvon logut bajábealde namuhuvvon oppalaš rehketoalus. Leat smávit erohusat dán guovtti gállduid loguin soames jagiin, muhto govvádus dattege čájeha ovddidandovdomearkkaid ja tendanssaid boazodoalus gaskal 1990 ja 2008).

ovttasbarget ealáhusa praktihkalaš doaimma hárrái. Dákkár joavkkut gohčoduvvojit *siida*, dahje *sitje* lullisámegillii. Juohke siiddas leat mánga *siidaoasi*, mii lea juogo “bearášjoavku dahje ovttaskas olmmoš guhte gullá siidii, ja doaimmaha boazodoalu juogo ovttalbmno jodiheami dahje ovttas náittosguimmiin dahje ássanguimmiin” (boazodoalloláhka 2007). Doaba siidaoassi lea bohtán *doalu* sadjái mii válđui adnui 1978 boazodoallolágain.

Vuolábealde čájehuvvojit aktiiva siidaosiid⁴, jahkebarggu, olbmuid ja bohccuid loguid rievdadeami gaskal 1990 ja 2008 iešguđet boazodoalloguovlluin. Finnmárku lea stuorimus boazodoallofylka oktiibuot 78% oppalaš boazologus, 72% siidaosiin ja 77% meroštallojuvvon jahkebargosaji sámi boazodoalus 2008.⁵ Ovdanbidjamis boazodoalu oppalaš ovddidanovdamearkkaid almmuhuvvojit logut Finnmárkkku boazodoalloguovlluin goappáge guovllus sierra, ja daid eará guovlluin ovttas, danin go dát eará guovllut oktiibuot leat sullii viidát go goappáge Finnmárkkku guovlluin. Mielde leat maiddái válđán gaskamearalaš loguid iešguđet boazodoalloguovlluid siidaosiin.

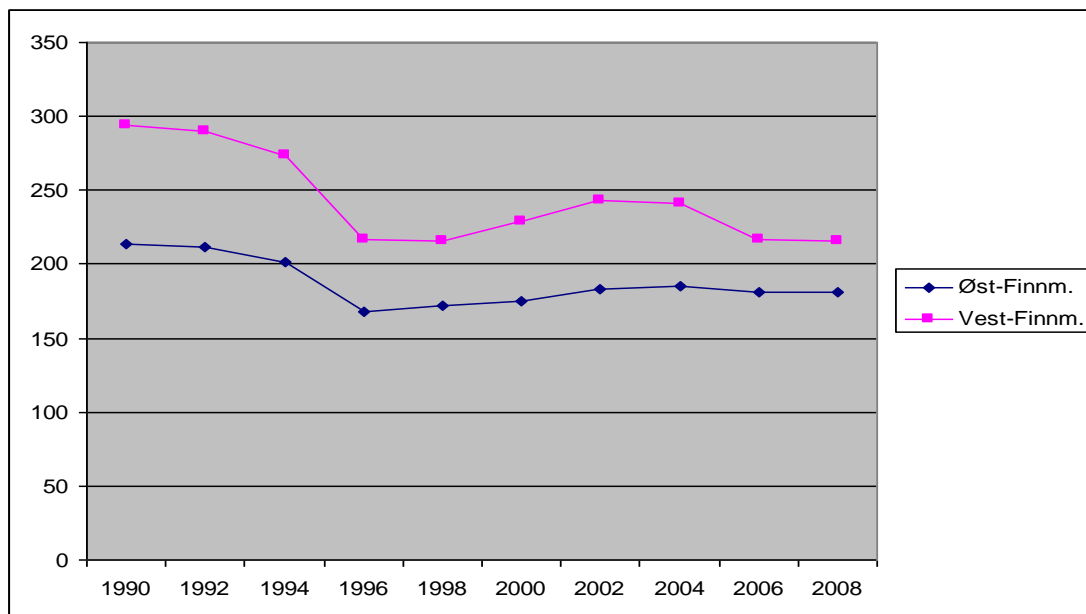
3.3.1 Hárvelohkosaš siidaosait

Áigodagas 1990 rájes gitta 2008 rádjai siidaosiid lohku (ovdal doalut) sámi boazodoalu njiejai 675 gitta 555 rádjai, mii mearkkaša 18% njiedjama. Eanemusat njiejai Finnmárkkus, ja earenoamážiid Oarje-Finnmárkkus nu movt figuvra 3.1 govvida.

⁴ ”aktiiva siidaosait” mearkkaša ovttadagat oktan bohccuiguin.

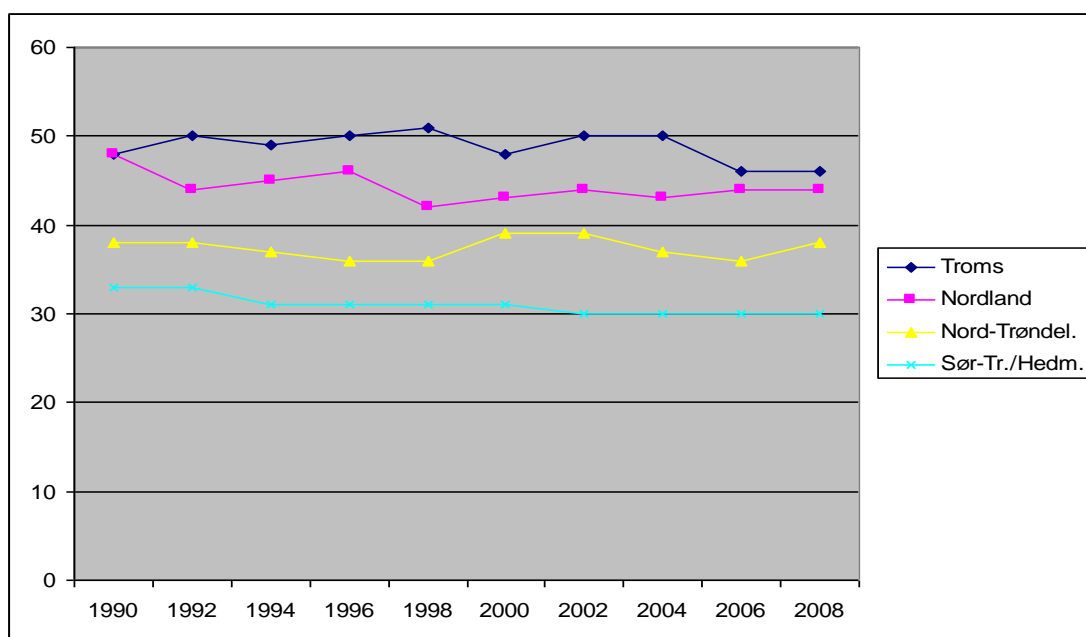
⁵ Boazosearvvit Lulli-Norggas eai leat válđon mielde dán oktavuodas. Iige dat boazodoalli mii sierralobi vuodul doaimmahuvvo Trollheimen ja Rendal boazoservviin.

Figuvra 3.1 Aktiiva siidaosiid lohku Finnmarkkus gaskal 1990 ja 2008

Aktiiva siidaosiid logu njiedjan Oarje-Finnmarkkus dagaha 27 proseanta, ja Nuorta-Finnmarkkus 15 proseanta. (Gaskamearalaš njiedjan Finnmarkkus: 22 proseanta). Orohagain lulábealde Finnmarkku siidaosiid lohku lei gaskamearalaččat mealgat vuollegeabbo – dušše 5 proseanta. Dat bohtá ovdan bohte figuvrras.

Figuvra 3.2 Aktiiva siidaosiid lohku lulábealde Finnmarkku 1990-2008 áigodagas (Romssa, Nordlándda, Davvi-Trøndelaga ja Lulli-Trøndelaga/Hedemárkku) boazodoalloguovlluin.

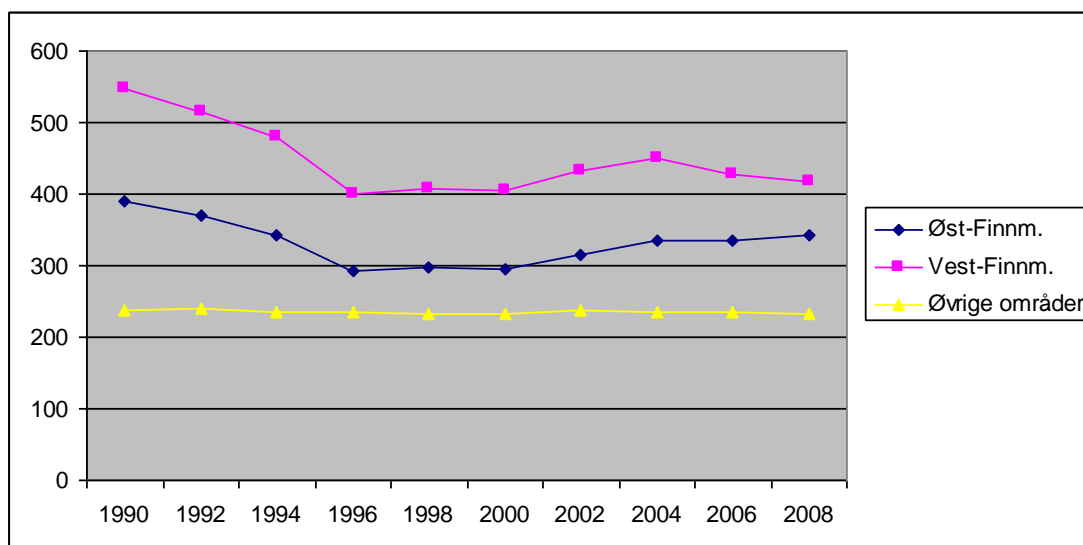
Nu movt figuvra čájeha lea ahte siidaosiid lohku Davvi-Trøndelagas ii leat rievdan dán áigodagas. Romssas lei smávit njiedjan – 4 proseanta, Nordlánddas lohku njiejai 8 proseanttain ja Lulli-Trøndelagas 9 proseanttain.

Váldosodjaleapmi lea hárvlohkosaš siidaosit sihke Finnmárkkus ja daid eará boazodoalloguovlluin, muhto mealgat stuorit njiedjan Finnmárkkus go Romssas luksa.

3.3.2 Hárvelohkosaš jahkeberggu

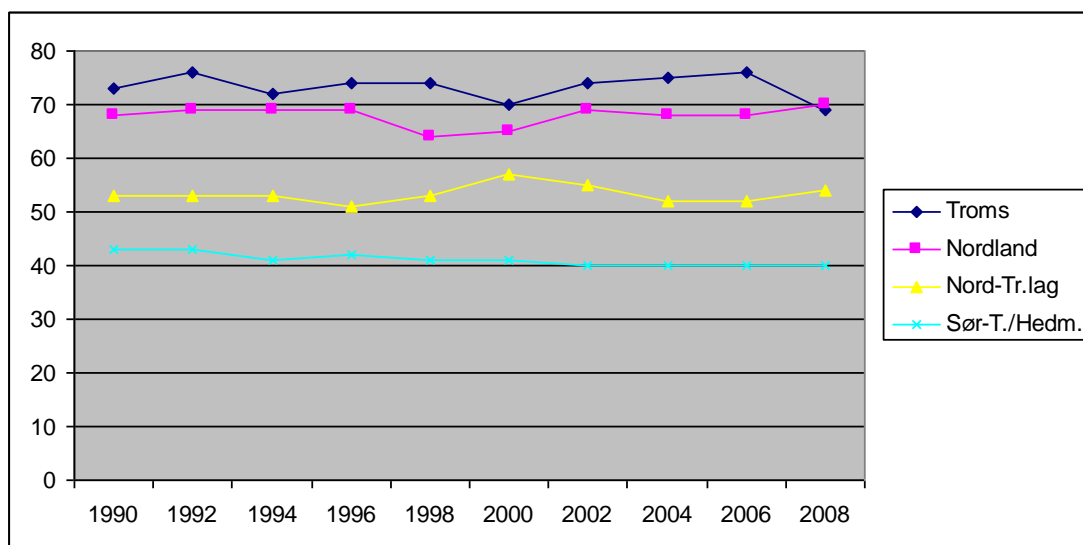
Boazodoalu 1990 meroštallojuvvon jahkebergguid lohku lei 1174, ja 2008 lohku lei 993. Dát mearkkaša ahte lohku lea njiedjan 16 proseanttain. Stuorimus njiedjan lei Finnmárkkus (-12 nuortan ja -24 oarjin). Eará boazodoalloguovlluin oktiibuot ledje dušše smávit rievdadeamit (-2 proseanta). Dát rievdadusat govviduvvojit boahhte figuvrras.

Figuvra 3.3 Meroštallojuvvon jahkebergguid lohku boazodoalus 1990 rájes gitta 2008 rádjai; Nuorta-Finmárku, Oarje-Finmárku ja eará guovllut, mm. Romssa rájes gitta Lulli-Trøndelaga/Hedemárkku rádjai.

Go guoská meroštallojuvvon jahkebergguid logus de leat stuora erohusat Finnmárkku ovdáneamis eará boazodoalloguovlluid ektui. Finnmárkkus leat leamašan stuora rievdadusat, ja earenoamážiid Oarje-Finmárkkus. Daid guovlluin mat lea lulábealde Finnmárkkus de leat jahkebergguid lohku leamašan oalle stádis, muhto iešguđetlágan ovdáneapmi iešguđet guovlluin, nu movt boahhte figuvra čájeha.

Figuvra 3.4 Meroštallojuvvon jahkebargguid lohku boazodoalus 1990-2008 áigodagas; Romssas, Nordlánddas, Davvi-Trøndelagas, Lulli-Trøndelagas/Hedemárkkus

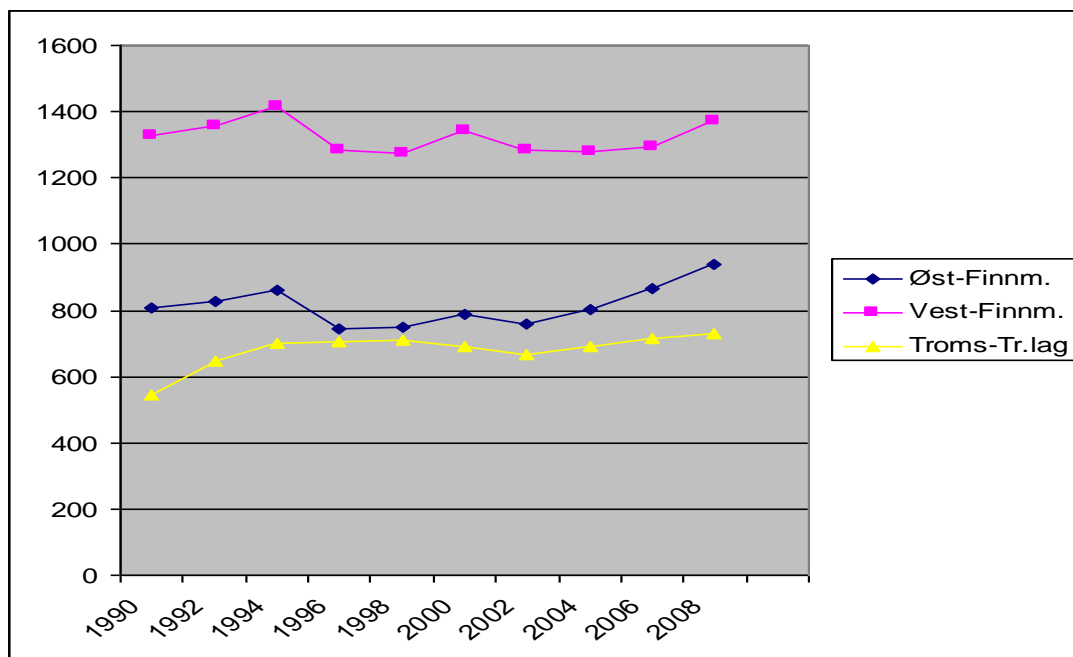

Lulli-Trøndelagas/Hedemárkkus ja Romssas meroštallojuvvon jahkebargguid lohku lea njiedjan 7 ja 5 proseanttain, ja Nordlánddas ja Davvi-Trøndelagas lei smávit lassáneapmi; 3 ja 2 proseanttain.

3.3.3 Eanet olbmot siidaosiin

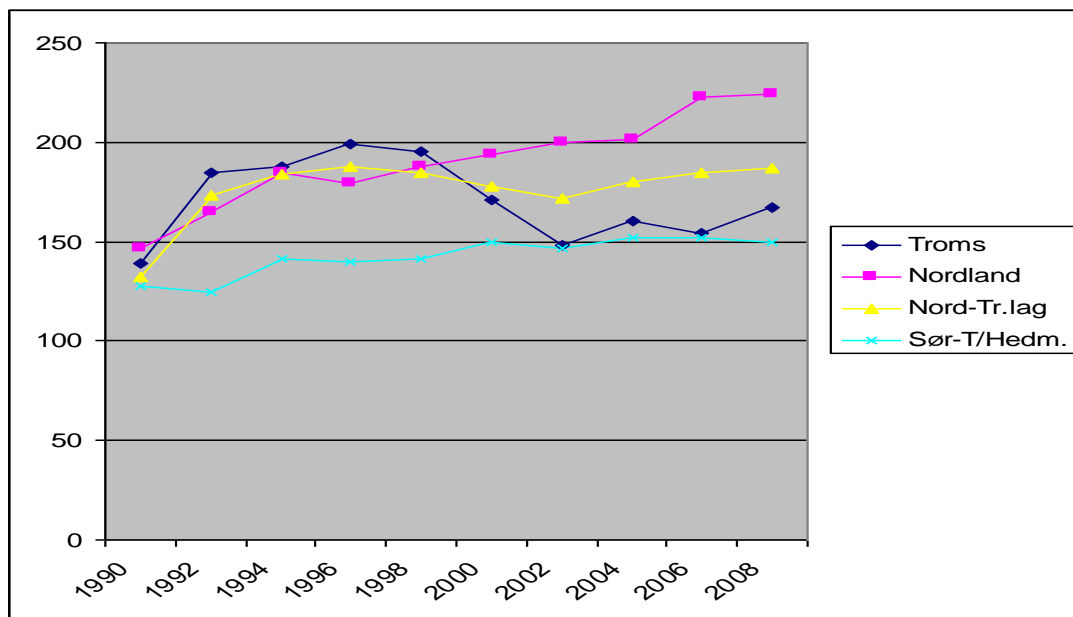
Jahkebargguid meroštallojuvvon lohku boazodoalus lea njiedjan 1990 rájes gitta 2008rádjai; gaskamearálaččat 16 proseanttain. Muhto olbmuid lohku aktiiva siidaosiin lea lassánan - 2685 - 3036 rádjai – mii mearkkaša 13 proseanta lassáneami. Olbmot dás leat sii geat leat siidaoassi miellahttun, smávit mánáid rájes gitta sii geat leat mannan ealáhahkii. Dát muddejuvvo boazodoallolágain. Figuvra 3.5 govvida lassáneami Nuortaja Oarje-Finnmárkkus ja daid eará guovlluin oktiibuot.

**Fig. 3.5 Olbmuid lohku gullevačča aktiiva siidaosiide 1990-2008 áigodagas;
Nuorta- ja Oarje-Finnmárkkus ja eará guovlluin oktiibuot**

Olbmuid lohku siidaosiin lea nu movt figuvra čájeha rievdan iešgudet ládje, sihke siskkáldasat Finnmárkkus ja dain guovtti guovlluin Finnmárkkus eará guovlluid ektui Romssas rájes lulás oktiibuot. Finnmárkkus lea leamašan stuorit rievdadeamit go daid eará guovlluin oktiibuot. Nuorta-Finnmárkkus lea mañimus jagiid leamašan stuorimus lassáneapmi, muhto olles áigodagas (1990-2008) lea stuorimus lassáneapmi guovlluin lulábealde Finnmárkkku. Doppe dahpahuvai dat stuorimus lassáneapmi 1990-logu vuosttaš jahkebealis. Muđui lea oalle iešgudetlágan ovdáneapmi soames dáid guovlluin, nu movt ovdanbohtá figuvrra 3.6's.

Fig. 3.6 Olmmošlohku aktiiva siidaosiin 1990-2008; Romssas, Nordlánddas, Davvi-Trøndelagas, Lulli-Trøndelagas/Hedemárkkus

Nordlánddas olbmuid lohku siidaosiin lassánii 52 proseanttain ja Davvi-Trøndelagas 42 proseanttain. Lassáneapmi Romssas lei 20 proseanta ja Lulli-Trøndelaga/Hedemárkkus ges 17 proseanta. Nuorta-Finnmárkkus dán šlája lassáneapmi lei 16 proseanta, ja Oarje-Finnmárkkus dušše 3 proseanta.

Sáhttet lea máŋga siva dasa go olbmuid lohku geat gullet siidaosiide lea lassanan. Nu movt boazodoallohálddahuš lea čujuhan, de lea maŋimus jagiid leamašan hui garra gáržžideapmi ođđa doaluid ásaheami hárrái. Danin eai nuorra boazodoallit báljo obage leat beassan ásaheami iežaset doalu, ja oallugat leat válljen jođihit boazodoaluset dan doalu/siidaosi siskkobealde masa sii gullet (ee. Oppalašrehketdoallu 2000 ja 2008). Dákkár válljemi duogážiin dáidá leat nana kultuvrralaš ja identitehtalaš gullevašvuohta boazodollui. Eará dagaldagat mat dán sáhttet váikkuhit lea hárvlohkosaš válljenvejolašvuođat dienasgálduid ektui (omd. ovttagardánis báikkálaš bargomárkan ja/dahje bargguhisvuohta ja várra nai oppalaš stuorit beroštupmi boazodoalu hárrái. Lea maid čielggas ahte hárvlohkosaš siidaosit mielddisbuktá stuorit gaskamearálaš boazologu juohke siidaosis. Dasa lassin dagaha boazologu lassáneapmi (masa máhccat maŋnelis) ahte dárbbášit eanet bargiid siidaosiin.

Eanet olbmot siidaosiin sáhttá maiddái leat ávkkálaš rekruhttema hárrái ja ahte dárbbálaš bargonávccat lea olámuttos, muhto dákkár lassáneamis sáhttet maiddái leat heajos váikkuhusat jus dat mearkkaša ahte eanet

olbmui go ovdal ii leat vejolašvuohta bargat dienasbarggu boazodoalus ja iige leat earáge bálkábargu sidjiide.

Dát dagaha dárbblašlažžan dán dili dárkilit áicat ovddasguvlui; ja maiddá deattuhit daid stuora erohusaid mat leat soames guovlluid gaskkas.

3.3.4 Sohka-bealli- ja ahkejuohku

Nissonolbmuid lohku siidaosiid eaiggádiid gaskkas orruleamen njiedjan mañimus jagiid. Jagi 2000:s ledje 100 nissona 578 siidaosiid eaiggádiid gaskkas, mii mearkaša 17 proseanta. 2008.s lei nissonoassi 13 proseanta (70 oktiibuot 553).⁶ Seamma jagi lei 24% oppalaš boazologus eaiggádat ledje nissonolbmot. Iešguđet boazodoalloguovlluid gaskkas ledje smávva erohusat: Oarje-Finnmárkkus lei stuorimus oassi boazologus mas ledje nisson eaiggádat – 27 proseanta, ja buollimušas Nordlánddas 19 proseanttain.

Sohka-bealjuohku daid gaskkas geat gulle siidaosiide lei eanet dásedit juhkojuvvon go siidaosiid eaiggádiid gaskkas. 2007:s lei sohka-bealjuohku oktiibuot 52/48 proseanta (dievddut/nissonat) siidaosiin, ja iešguđetlágan juohku guovlluid gaskkas: Finn Márku: 52/48, Romsa: 57/43, Nordlándas: 53/47, muđui riikkas: 48/52.⁷

Vuolil 30 jahkásaš siidaosiid eaiggádiid lohku lea lassanan 11 proseantas 13 prosentii 2000 rájes gitta 2008rádjai, ja sin lohku geat leat gaskal 31 ja 50 jagi lea njiedjan – 57 proseanttas 55 proseanta rádjai. Badjel 50 jahkásaččaid lohku lea bisson rievdatkeahhtá – sullii 32 proseantta sihke 2000 ja 2008.⁸

Leat eanet nuorat maiddá kategorijjas olbmuid lohku siidaosis seamma áigodagas. Gaskal 15 ja 35 jahkásaččaid lohku lea lassanan 28 gitta 32 proseanta rádjai 2000 gitta 2006 rádjai. Dát mearkaša 4 proseanta

⁶ 2000 ja 2008 logut sohka-bealjuogu ektui doalu/siidaosiid eaiggádiin ii dáidde ollásit sáhttit buohtastahttit. Jagi 2000 oppalaš rehketdoalus ii leat nu movt 2008 rehketdoalus mas lea sierra šládja oktasaš doaluid váste; 2000 rehketdoalus lea juhkojuvvon dievdduid ja nissoniid gaskkas dan mielde goappá namma lea bajimusas dieđáhusas (geahča s. 95 ja tabealla 7.2.4 jagi 2000 oppalaš rehketdoalu ja s. 101 jagi 2008 Oppalašrehketdoalus). Doaimmaid ektui main ulbmiliin lea boazodoalus olahit buoret nissonoassálastima ja rekruttemis nuoraid, geahča Resursarehketdoalu 2007/08, s. 52).

⁷ Tabealla 47 statistihkkabáñkus, fáddá sám. SSB.

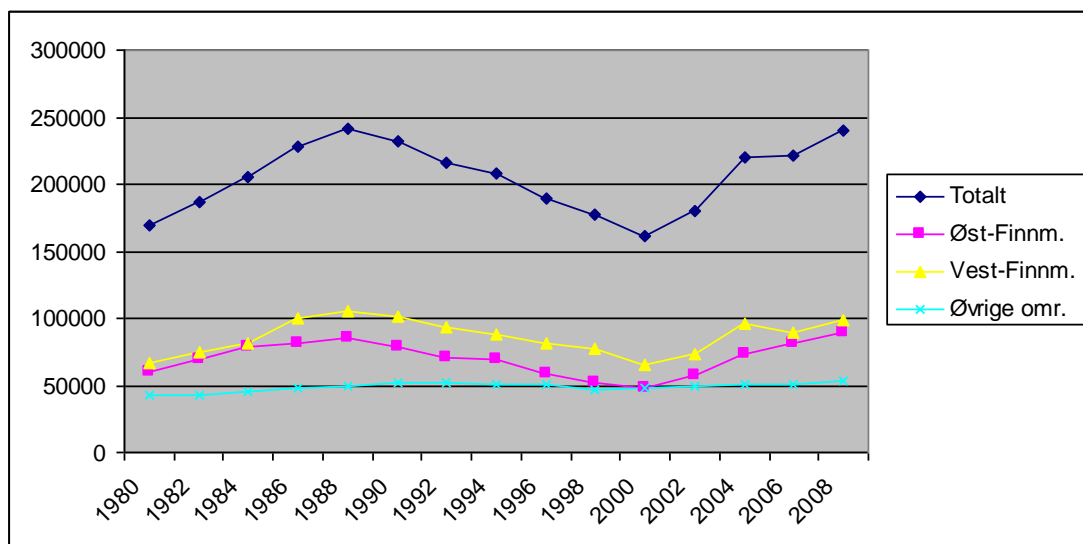
⁸ Tabealla 7.2.4 jagi 2000 Oppalaš rehketdoalus ja tabeallat 7.2.7 ja 7.2.8 2008 Oppalaš rehketdoalus.

lassáneami. Buot boazodoalloguovlluin lea dás leamašan lassáneapmi, muhto leat maid stuora erohusat muhtun guovlluid gaskkas. Stuorimus lassáneapmi lea leamašan Romssas (15 proseanta; 25 proseantas gitta 40 proseanta rádjai) ja Davvi-Trøndelagas (12 proseanta: 24 - 36 proseanta rádjai). Oarje-Finnmárkkus, Nordlánddas ja Lulli-Trøndelagas lea buohkain leamašan 6% lassáneapmi. Unnimus rievdadeapmi lea Oarje-Finnmárkku 15 - 35 ahkejoavkus leamašan (+3 proseanta).⁹

3.3.5 Molssašuddi boazolohku

Guokte čuovvovaš figuvrrat vuolábealde čájehit sámi boazodoalu boazologu rievdamat 1980¹⁰ rájes. Nu movt das oaidnit de boazolohku lea sakka rievddadan dán áigodagas – nu ahte 1980 ja 2000 lei buot vuolimus boazolohku, ja stuorimus oppalaš lohku 1980-logu loahpas ja dál odne. Sámi boazodoalu oppalaš boazolohku ja guokte stuorimus boazodoalloguovlluid boazolohku (Nuorta- ja Oarje-Finnmárku) goappásge ja eará guovllut čohkkejuvvon čájehuvvojit tabeallas vuolábealde.

Figuvra 3.7 Boazologu rievdan 1980 gitta 2008 rádjai. Oppalaččat, Nuorta-Finnmárku, Oarje-Finnmárku ja eará boazodoalloguovllut (Romssas-Lulli-Trøndelaga/Hedemárkku rádjai)

⁹ Vuodđun lea 2000 Oppalaš rehketdoalu tabealla 7.2.7 ja 2008 Oppalaš rehketdoalu tabealla 7.2.12, ja olbmuid lohku siidaosiin dán guovtti jagiin.

¹⁰ Boazologu leat gávdnan Finnemárkku-statihka 4. tabeallas (fáddá boazodoallu), earret 2008 loguid maid leat gávdnan 2007/08 resursarehketdoalus. Resursarehketdoalu mielde boazolohku almmuhuvvo njukčamánu 31. beaivvi, ja vuolimus boazolohku olles boazodoallogagis. Mañimus jagi boazolohku leat gaskaboddosaš logut dassáži go njulgejuvvon logut gárvánit 2009 čavčča.

2007/08 boazodoallojagi loahpas ledje registrerejuvvon sullii 252 000 bohcco Norggas (main sullii 240 000 sámi boazodoalus). Dát mearkkaša ahte boazolohku lea lassanan 9.000 bohccuin ovddit boazodoallojagi ektui. Riikkadásis gávdnamis seamma alla logu de ferte máhccat 1988/89 boazodoallojáhká. Dalle ledje oktiibuot sullii 258 000 bohcco.

Proseanta mielde lassáneapmi lea lea čadnojuvvon dasa guđe jagi ektui mihtida. Jus rehkenastá 1980 rájes, dalle go lei vuollegis boazolohku sámi boazodoalus otná ektui, de gal boazolohku lea lassanan 41 proseanttain 2008 rádjai. Muhto jus mat buohtastahtá 1990 boazodoallojagiin – mii mearkkaša dat jahki go lei alla boazolohku – de boazolohku lea lassanan 3 proseanttain. Finnmárkkus lea stuora oassi sámi boazodoalu oppalaš boazologus (78 proseanta 2008).¹¹

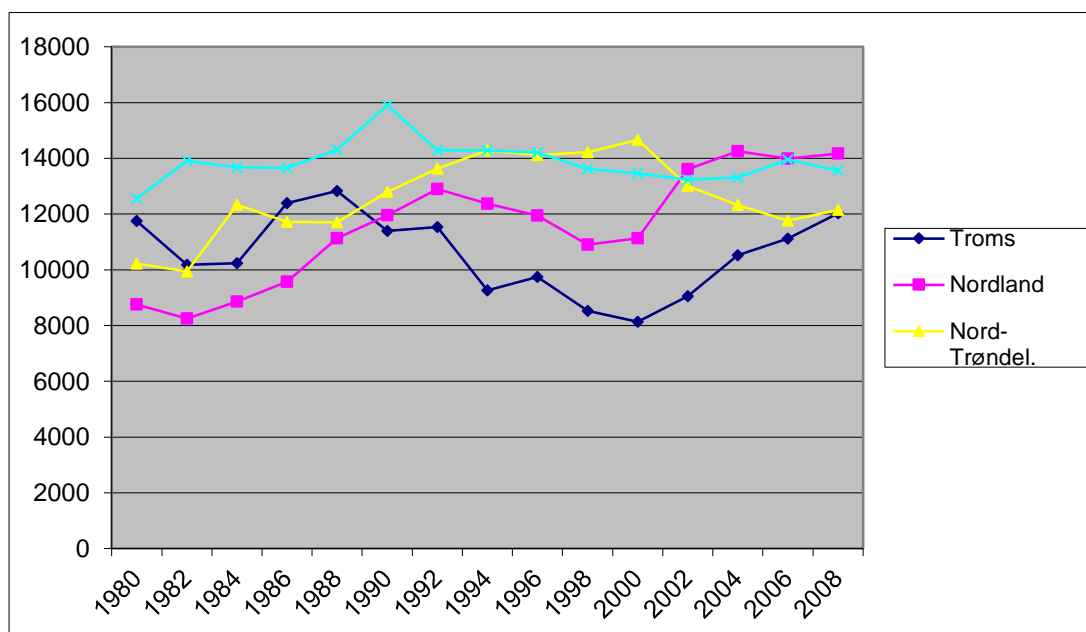
Boazodoalu 2007/08 resursarehketdoalu mielde 2001/02 lassáneaddji boazologu duogáš lea máŋga jagi go ledje hui buori buvttadandilálašvuodát. Maiddá eará bealit namuhuvvojit: Garra mokta cegget ealuid maŋŋil heajos jagiid 1990-logu loahpas, geahpideapmi njuovvangáibádusain vuosttaš jagi ealáhusbadjánemiin, váttis márkandilálašvuodát 2003 čavčča ja rievdan buvttadanvuodustuvvon doarjjaortnega.

Go guoská boazologu lassáneapmái 2006/07 boazodoallojagis 2007/2008 boazodoallojáhká de resursarehketdoalus fuomášuhttojuvvo ahte leat njuovvan eanet, mii mearkkaša ahte lea leamašan buorre buvttadanáigodat.

Čuovvovaš figuvra govvida ovdáneami 1980 rájes boazodoalloguovlluin lulábealde Finnmárkku. Dat čájeha stuora erohusaid.

¹¹ Siskkáldas erohusat Finnmárkkus ja daid eará boazodoalloguovlluin, geahča 2. kápihttala *boazolohku ja buvttadeapmi 2007/08 Resursarehketdoalus*.

Figuvra 3.8 Boazologu ovdáneapmi 1980-2008 rádjai Romssa, Nordlándda, Davvi-Trøndelaga, Lulli-Trøndelaga/Hedemárkku boazodoalloguovlluin

Figuvra 3.8 čájeha ahte Nordlánddas ja Romssas boazolohku lassánii 1980-logus. Romssas lassáneapmi bisttii 1980-logu loahpa rádjai, ja Nordlánddas 1990-logu álggu rádjai. Boazologu lassáneami olis čuovui geahpideapmi (earret unnit lassánemiin Romssas gasku 1990-logu). Birrasiid 2000:s boazolohku fas lassánii sihke Romssas ja Nordlánddas. Čilgehussan sáhtta leat soames lassáneapmi olles miesselogu ektui (unnit árravaháгат), seammásgo njuvve unnit. Goappaš guovlluin lea boazolohku mañimus jagi lassanan veaháš go vaháгат leat unnon.

Davvi-Trøndelaga boazolohku, eará guovlluid ektui, lea njiedjan sullii

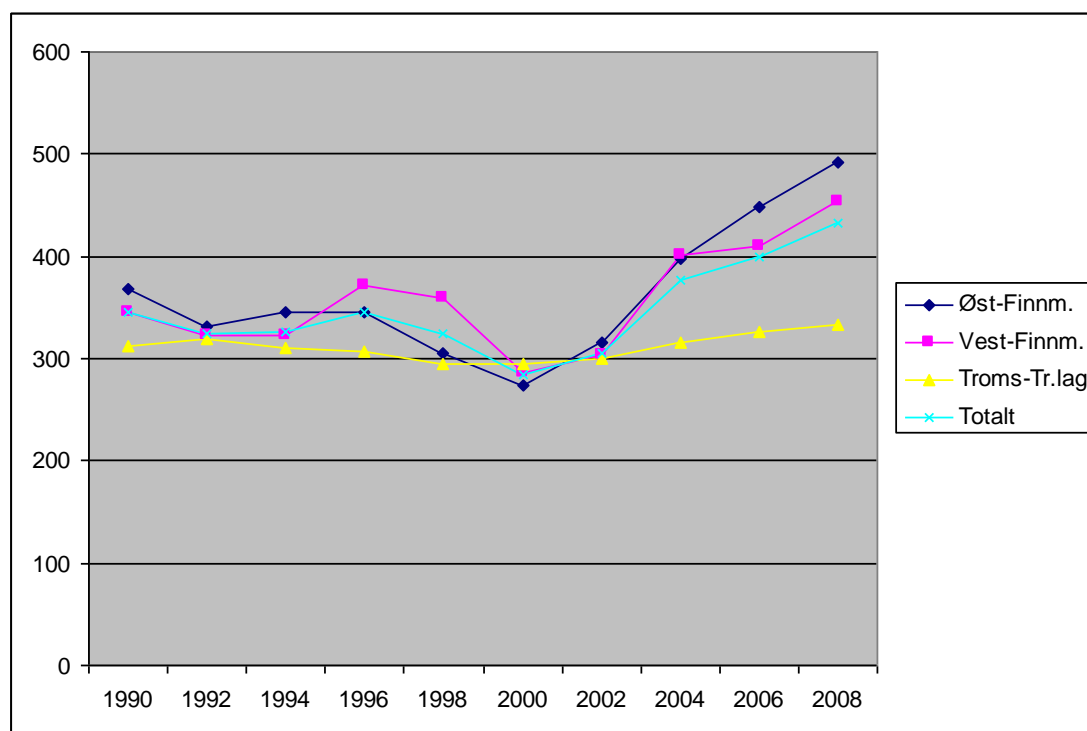
2000 boazodoallogjagi rájes. 1990-loahpa rájes boazolohku niedjagodii, ja jotkkii njiedjamis gitta 2005/06 rádjai. Čilgehussan dása sáhtta leat heiveheapmi guohtumiid ektui soames orohagain, lassáneaddji vahágiid mañimus jagiid. 2006 rájes lea boazolohku veaháš lassanan dán guovllus, masa unni vaháгат sáhttet leat čilgehussan.

Lulli-Trøndelagas/Hedemárkku lea boazolohku bisson oalle rievddatkeahtta, lassánii veaháš 1980-logus ja njiedjan fas 1990-rájes. Mañimus viđa jagis ii leat boazolohku bearehaga rievdan. Mañimus jagiid leat eanet njuovvan ja buvttadanmunni lea veaháš njiedjan, doaivumis lassáneaddji boraspiriid dihte (Boazodoalu resursarehketdoallu 2007/2008, s. 12-13).

3.3.6 Boazolohku juohke siidaoasis

Nu go juo namuhuvvon de lea oppalaš boazolohku lassanan ja siidaosiid lohku ge njiedjan 1990 rájes gitta 2008 rádjai. Nu lea gaskamearálaš boazolohku juohke siidaoasis stuorit dál go 1990. (Lassáneapmi 345 mii lei 1990 gaskamearri 432 jagi 2008:s, dát mearkkaša 25% lassáneami). Erohusat iešguđet guovlluid gaskkas sihke boazologu ja siidaosiid dáfus lea nu movt juo lea ovdalis namuhan bohtá oidnosii das mas oaidná bohccuid logu juohke siidaoasis. Danin šaddáge stuora lassáneapmi Finnmárkkus ja eanet bissovaš lohku eará boazodoalloguovlluin nu movt čuovvovaš figuvra čájeha.

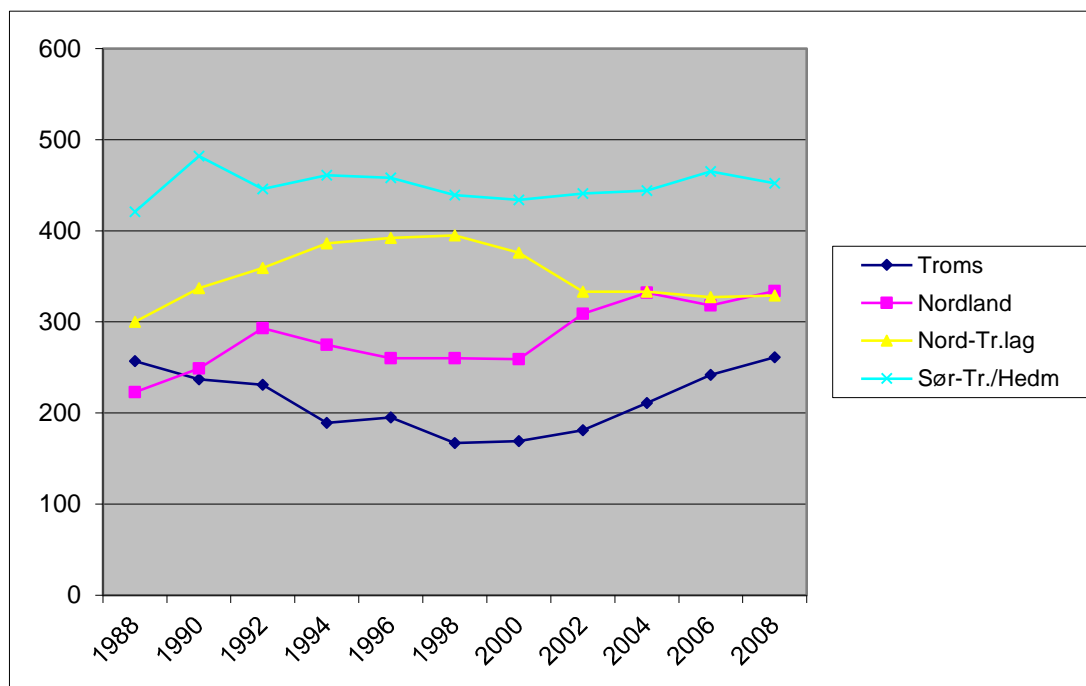
Figuvra 3.8 Boazolohku juohke siidaoasis Nuorta-Finnmárkkus, Oarje-Finnmárkkus ja Romssas gitta Trøndelaga/Hedemárkui oktiibuot

Mii oaidnit figuvra 3.8 ahte gaskamearálaš boazolohku juohke siidaoasis lea leamašan oalle seamma dásis Nuorta- ja Oarje-Finnmárkkus ja daid eará guovlluin oktiibuot guovtti áigodagain: 1990-logu álggus dalle go gaskamearálaš boazolohku lei allat 300 ealli, ja 2000-logu álggus dalle go boazolohku lei vuollegeabbo (sullii 300 ealli). Erohusat dáid guovtti guovlluid gaskkas Finnmárkkus ja oktiibuot daid eará guovlluid ektui leat lassanan 2000-logu mielde. 2008 Nuorta-Finnmárkku gaskamearálaš lohku lei 491 ja 454 Oarje-Finnmárkkus, ja oktiibuot daid eará guovlluin gaskamearálaš lohku lei 334 bohcco juohke siidaoasis.

Figuvra 3.8 čájeha ahte boazolohku juohke siidaoasis Romssa rájes luksa lea leamaš eanet bissovaš go Finnmárkkus. Muhto lea gal leamašan stuora erohusat ovdáneamis soames guovlluid gaskkas, Nu movt boahte figuvra čájeha.

Figuvra 3.9 Bohccuid lohku juohke siidaoasis gaskal 1988-2008 Romssas, Nordlánddas, Davvi-Trøndelagas ja Lulli-Trøndelagas - Hedemárkkus

Figuvra 3.9 čájeha ahte Lulli-Trøndelagas/Hedemárkkus lea leamašan eanemus bissovaš ja alimus gaskamearálaš lohku bohccot juohke siidaoasis dán áigodagas (1990-2008). 2008 ledje dán guovllus gaskamearálaččat 452 bohcco juohke siidaoasis, mii mearkkaša sullii seamma go Nuorta-Finnmárkkus, ja mealgat eanet go daid eará guovlluin lulábeale Finnmárkku. (Romssas 261, Nordlánddas 334, Davvi-Trøndelagas 331).

Sullii 1990 Romssas ja Nordlánddas siidaosiid boazolohku lei sullii seamma dásis. Das rájes ja logi jagi ovddasguvlui sullii 2000-logu álgu rádjai Romsa vásiha ahte boazolohku njejai. Das rájes dát dilli rievddai ja siidaosiid boazolohku fas lassánii 2008 rádjai ja lei dalle sullii seamma dásis go 1990. Davvi-Trøndelagas boazolohku lassánii juohke siidaoasis 1990-logu loahparádjái. Muhtun jagiid maŋŋil lohku fas niejai, ja lea 2002 rájes leamašan oalle seamma dásis.

3.4 Eanandoallu

Eanandoalu siskkobealde leat dáhpáhuvván stuora rievdadusat, ja rievdadusat leat dáhpáhuvvat guhkit áigodagas. 1949 rájes gitta 2007 rádjai de eanandoallofitnodagaid (dállodoaluid) lohku njiejai sullii 75% (sullii 214 000 sullii 50 000:ii), mii mearkkaša ahte beaivválaččat heaittihuvvojedje 8 dállodoalu.¹² Mañimus jagiid logut čájehit jođáneappot heaittiheami. Logijagiáigodagas 1989-1999 gaskamearálaš jahkášaš heaittiheapmi lei 2,9 proseanta, ja áigodagas 1999-2006 ges 3,7 proseanta. Barggahus eanandoalus njiejai riikkadásis 68% 1970 rájes gitta 2007 rádjai - 150 000 dábálaš doalus til 48 000 dollui. Industriija ektui de doppe barggahus seamma áigodagas njiejai 30 proseanttain. Eanandoallobuvttadeapmi lea lassánan 37 proseanttain 1970 rájes. 1990 rájes ii leat leamašan hivvodatlassáneapmi.

Sáhtta earuhit golbma dáhpáhusa rievdadusaid ektui mat eanandoalu lea dáhpáhuvván: Eanandoalloguovlu lea juhkkuojuvvon hárvlohkosaš ja stuořit fitnodagaide. Juohke fitnodat buvttá hárvlohkosaš buktagiid (spesialiseren fitnodatdásis). Buvttadeames dehálaš buktagiid lea ráddjejuvvon soames guovlluide (spesialiseren guovllu dásis).¹³

Ovdáneapmi eanandoalus SUF-guovllu siskkobealde čuovvu seamma minstara go muđui riikkas ja Davvi-Norggas, muhto dállodoaluid logu ektui gal leat stuořit rievdadusat (njiedjan).

3.4.1 Hárvlohkosaš ja stuořit doalut

Dállodoaluid lohku SUF-guovllu siskkobealde leat njiedjan 59 proseanttain gaskal 1989 ja 2005 –1549 fitnodagas jagi 1989:s 638 fitnodahkii jagi 2005:s. Dán áigodaga riikagaskamearri lei 47% njiedjan, ja golmma davimus fylkkain ges oktiibuot 52 proseanta.¹⁴ Nu movt oaidnit figuvrra 3.10 de lea buotlágan doaluin vuolil 200 dekar

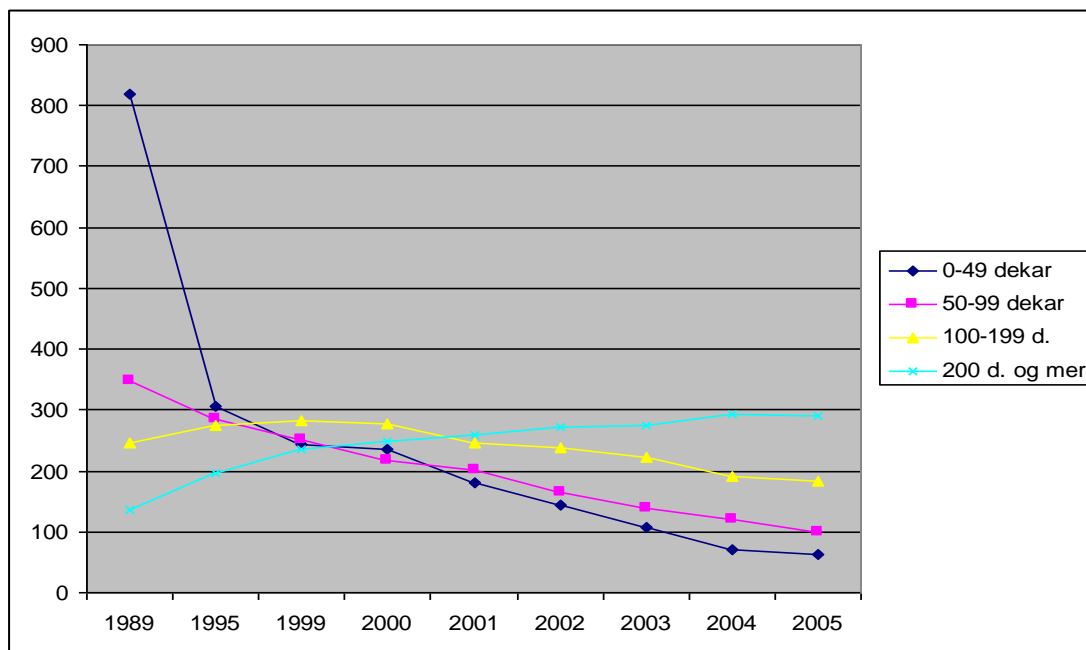
¹² SSB geavahan doahpaga eanandoallofitnodat man mearkkašupmi lea “dállodoalu iežas eanandoalldoaibmain. Eanandoalldoaibma fátmasta gilvit eanandoallošattuid, gilvit gilvvagárddážašattuid dahje oame-doallu.” (SSB, fáddásiidu eanandoalu birra). Mii válljet geavahit *dállodoallu* mii lea eanet geavahuvvon namahus.

¹³ *Luondduresursat ja biras 2008*. Statisttalaš lađastallamat, SSB. Logut eanandoalu ovdáneamis leat doppe vižžojuvvon.

¹⁴ Tabealla 03312 (eanandoallofitnodagat geasemánu 1. beaivái). Statistihkkabánku, fáddá ealáhusdoaibma. SSB.

negatiiva ovdáneapmi, ja smávimus doaluin (vuolil 50 dehkar) lea buot heajumus ovdáneapmi.¹⁵

Figuvra 3.10 Doaibmi eanandoallofitnodagat eanandoalloareálad sturrodaga mielde SUF-guovllus 1989-2005

1989 ledje eanemus vuolil 50 dehkar sturrosaš doalut SUF-guovllus, ja 2005 ledje hárvvimus dán šládjii gullelaš doalut. Doaluid lohku njiejaid 819 doalus 64 dollui, mii mearkkaša ahte olles 92 proseanta dálldoaluin jávke. Riikagaskamearri lei veaháš vuollegabbo– 83 proseanta. Leat maddái mealgat hárvvelohkosaš 50-99 dehkar sturrosaš dálldoalut. Dát mearkkaša 71 proseanta njiedjama (-59 riikka gaskamearri). 100-199 dehkar sturrosaš dálldoaluid lohku njiejaid 26%, dát mearkkaša unnit njiedjama go riikka gaskamearri (-34 proseanta). Áigodaga (1989-2005) dálldoaluid lohku main sturrodat lea 200 dehkar dahje stuorit– lassánii 136 doalus 291 dollui – mm. Eanet go duppalastojuvvon. Riikadásis dán sturrosaš dálldoaluid lohku lassánii 63 proseanttain, mealgat unnit go SUF-guovlluid siskkobealde.¹⁶

¹⁵ Leage áicil ahte figuvrra guokte vuosttaš áigodaga eai leat seamma guhkkodagas go dain earáin.

¹⁶ Tabealla 55 (Eanandoallofitnodagat eanansturrodagaid mielde ja gaskamearálaš eanandoalloarjja SUF-guovllus) sámi statistihkka 2008 ja tabealla 1.2 2005 eanadoallostatistihkas, SSB.

Go buohtastahttá SUF-guovllu eará guovlluiguin davábealde Sáltoduoddara dálldoaluid logu ektui – muhto oanehat áiggis (1995-2005) – čájehit ahte stuorimus rievdadusat ledje SUF-guovllus¹⁷. Doppe njiejai 40%, eará guovlluid 37% ektui. Gaskamearálaš logut leat oalle sullaláganat, muhto go buohtastahttá juohke sturrodatslájaid de leat veaháš stuorit erohusat. Dálldoaluid lohku badjel 200 dehkar sturrodagas lassáneaddji 48% SUF-guovllus ja 38% eará guovlluin. Eará sturrodatslájain ledje unnit erohusat: SUF-guovllus gaskal 0-49 dehkar sturrosaš dálldoaluid lohku njiejai 79%, ja eará guovlluin ges njiejai 74%. Vástideaddji logut eará sturrodaga slájain: 50-99 dehkar: SUF-guovllus-65%, eará guovlluin-63%. 100-199 dehkar: SUF-guovllus 33%, eará guovlluin -35%.

Lassin dasa ahte smávit doaluid lohku niejaid ja stuorit doaluid lohku lassánii SUF-guovlluin bajábealde namuhuvvon áigodagas, de lassánii gaskamearálaš sturrodatslájain. Lea earenoamážiid (badjel 200 dehkar) sturrosaš doalut mat leat sturron, 21% (gaskamearálaččat 261 dehkariis jagi 1989 - 316 dehkariis 2005).¹⁸

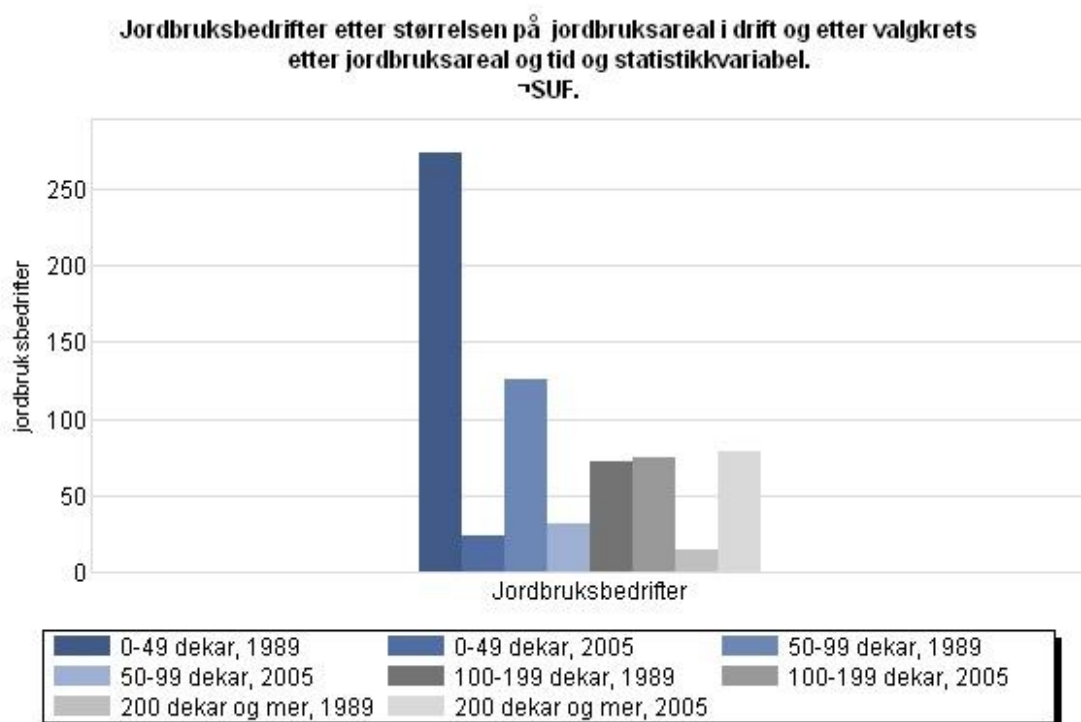
Guokte čuoovvovaš figuvrrat govvidit sámi ássanguovlluid rievdadusaid 1989 gitta 2005 rádjai iešguđet sturrodaga dálldoaluid logus mas sturrodatslájain ja mearriduvvon areálageavaheami mielde – ráddjejuvvon SUF-guovlluide guovtti válgaguovlluin: Davvi-Romsa gos ledje eanemus dálldoalut sihke 1989 ja 2005 (486 dálldoalu 1989 ja 210 dálldoalu 2005; mii mearkkaša 25% geahpádusa), ja Porsáŋgu gos dálldoaluid lohku eanemusat njiejai 1989-2005 áigodagas.¹⁹ Geahpádus lei 73%, mii lea mealgat eanet go eará SUF-guovlluid gaskamearri (59 proseanta).

¹⁷ Tabealla 57 (Eanandoallofitnodagat eanansturrodaga ja válgabiire mielde). Sámi statistihkka 2008, SSB. Válgabiire lea sámi statistihkka ráddjejuvvon 11 davimus sámedikki válgabiriide 2005.

¹⁸ Tabealla 55 Eanandoallofitnodagat eanansturrodagaid mielde ja gaskamearálaš doallosturrodatslájain SUF-guovllus. Sámi statistihkka 2008, SSB.

¹⁹ Tabealla 06839 (Eanandoallofitnodagat eanansturrodaga ja válgabiire mielde) Statistihkkabánjku, SSB (fáddá sámit, muhto gávdno maiddá eanandoallofáttá vuolde).

Figuvra 3.11 Dállodoalut (eanandoallofitnodagat) eanandoalloeatnamiid sturrodaga mielde SUF-guovllus Davvi-Romssa válgabiires, 1989 ja 2005

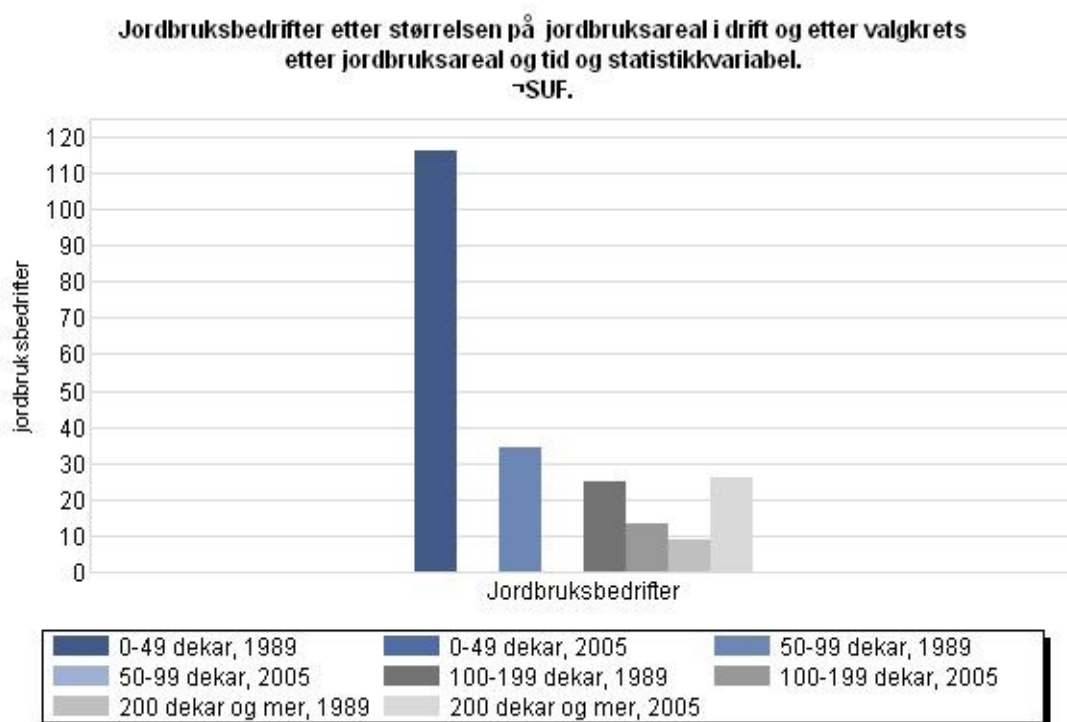
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Guokte vuosttaš alit stoalppu figuvrras bajábealde (fig. 3.11) govvida vuolil 50 dehkara sturrosaš dállodoaluid logu Davvi-Romssa válgabiires 1989 ja 2005. Lohku lea njiedjan 91% (gaskamearri SUF-guovllus: 92%). Guokte čuovvovaš alit stoalppu čájeha gaskal 50-99 dehkara sturrosaš dállodoaluid logu bajábealde namuhuvvon jagiin. 1989 rájes 2005 rádjai dállodoaluid lohku njiejai 74% (gaskamearri SUF-guovllus: 71%).

Goalmmát stoalpobárta (sevdnjes ránes) čájeha, ahte Davvi-Romssa válgabiires leat dušše smávit rievdadusat gaskal 100-199 dehkar sturrosaš dállodoaluin; doaluid lohku lassánii 72 doalus 1989 75 dollui 2005 (4%; gaskamearálaš lohku SUF-guovllus: 26%). Stuurimus lassáneapmi lea leamašan stuurimus dállodoaluin, 200 dehkar ja sturit (mañimus ránes stoalpput). Dát šlájás lea doaluid lohku lassanan 15 doalus 79 dollui, mii mearkkaša badjel njealjegeardánit lassanan (gaskamearri SUF-guovllus lei ahte lohku duppalastojuvvui).

Čuovvovaš figuvra govvida ovdáneami SUF-guovllus i Porsáŋgu válgabiires, gos dállodoaluid lohku eanemusat njiejai 1989-2005 áigodagas.

Figuvra 3.12 Dállodoalut (eanandoallofitnodagat) eanansturrodagaid mieldemat leat geavahasas SUF-guovllus Porsáŋggu válgabiires, 1989 ja 2005

Ovdáneapmi mii lei Porsáŋggus eará ládje maiddái earrána oktiibuot SUF-guovllu ovdáneami ektui: Buot vuolil 50 dekar ja gaskal 50 ja 99 dekar sturrosaš dállodoalut jávke 2005. Dan oaidnit figuvrras go alit stoalppuid guoras leat guokte gokte šelges stoalppu dán guovtti sturrodagaid váste. Gaskamearálaš njiedjan SUF-guovllus dán guovtti sturrodatslájain: 92 ja 71%.

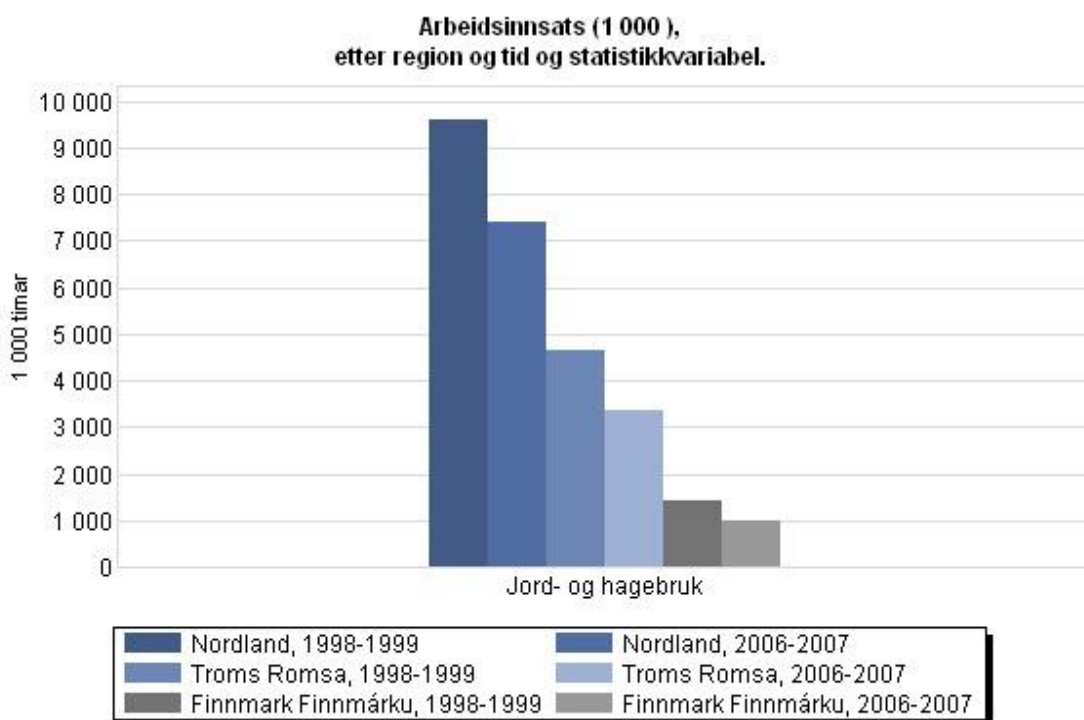
Maiddái dállodoaluid 100-199 dekar sturrodagas lei eanet geahppáneapmi go SUF-guovllu gaskamearri; 48 proseanta, 26 proseanta gaskameari ektui. Dállodoaluid lohku badjel 200 dekar sturrodagas lassánii 9 doalus 26 dállodollui, mii mearkkaša measta golmmageardánit lassánan mii mearkkaša sturrit lassáneami go mii lea SUF-guovllus oktiibuot gos dállodoaluid lohku duppalastojuvvui (1989-2005).

3.4.2 Hárvelohkosaš jahke barggu

Mis eai leat logut mat čájehit otná barggahusa eanandoalus SUF-guovllu siskkobealde. Tabealla mii čájeha bargoárjja rievdadusaid eanandoalus ja gilvvagárdedoaimmas golmma davimus fylkkain dattege govvida movt

ovdáneapmi lea leamašan.²⁰ Figuvra vuolábealde govvida ovdáneami mii lea leamašan 1998-1999 rájes gitta 2006-2007 rádjai Nordlánddas (guokte vuosttaš alit stoalppu), Romssas (guokte čuovvovaš alit stoalppu) ja Finnmárkkus (guokte ránes stoalppu).

Figuvra 3.13 Bargoárja (1000 diimmu) eanandoallo- ja gilvvagárdedoaluin, Nordlánddas, Romssas ja Finnmárkkus. 1998-1999 ja 2006-2007

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Dás oaidnit ahte bargoárja eanandoallo- ja gilvvagárdedoaluin lea njiedjan golmma davimus fylkkain 1998-1999 gitta 2006-2007 rádjai. Proseanta mielde njiedjan lea: Nordlánddas: -23, Romssas: -27, Finnmárkkus: -30. Go Finnmárkkus lea stuorimus oassi suohkaniin ja oassi suohkaniin mat gullet SUF-guvlui, de dát logut geažuhit dan ahte registrerejuvvon bargodiimmuid njiedjan (ja nu maid unnit bargit) lea stuorit SUF-guovllus go eará guovlluin Davvi-Norggas.²¹

²⁰ Tabealla 04782 (Bargoárja eanandoalus ja gilvvagárdedoalus, meahccedoalus, ja liigeealáhusain (1 000 diimmut). Statistikkabánku SSB, fáddá ealáhusdoaima.

²¹ Eanandoalu ovdáneami válldahus ovttaskas suohkaniin, geahča loguid 1989 ja 1999 eanandoalllohkamiin (maidai logut rievdademiid birra):

<http://www.ssb.no/kommuner/jordbruk/>

3.4.3 Ahki ja sohkaheallu

Dállodoaluid lohku SUF-guovllus lea nu movt ovdal namuhuvvon njiedjan 59 proseanttain. Eatnasat váldoeanandoallin leat dievddut (80 proseanta jagi 1989:s ja 77 proseanta jagi 2005:s). Oassi váldo nissoneanandolliid lohku lassánii 1 proseanttain dán áigodagas, ja “eahpepersovnnalaš geavaheaddji” lohku (omd. suohkan, fylkkasuohkan dahje ásaš) lassánii 2 proseanttain.

Sihke nissoniid ja dievdduid gaskamearálaš ahki njiejai bajábealde namuhuvvon áigodagas – dievdduin 51,6 - 49,4 rádjai ja 54,3 - 48,3 rádjái nissonolbmui.²²

3.5 Guolásteapmi²³

Strukturarievdadusat gullástanealáhusas lea seamma minstar go eanandoalus – sturit ja hárvit ovttadagat, eanet buvttadeapmi juohke ovttadaga namas ja hárvlohkosaš bargit. Gullástanealáhussii dát mearkaša eanet sturit fatnasat ja hárvlohkosaš smávit fatnasat ja guolásteaddjit, muhto sturit gaskamearálaš sállasat juohke guolásteaddji nammii. 1930 rájes gitta 1960-logu rádjai leat bivdosállasat oktiibuot leat golmmageardánit lassánan. Bivdosállasat ledje sturimusat 1977. Das rájes lea sihke sálašhivvodat, sálašárvu ja eksportaárvu njiedjan árbevirolaš norgga gullástanealáhusas. Sihke guollesursat ja márkán gáržžidii viidáset ahtanuššama.²⁴ Guolásteaddji logahakkii čálihuuvvon guolásteddjiid lohku lei sturimus 1940:s (váile 120 000). Jagi 1990:s lei logahakkii čálihuuvvon guolásteddjiid lohku njiedjan sullii 20 500, ja 2005 ges sullii 11 800. Dán oktiibuot 735 ásse SUF-guovllu siskkohealde. Jagi 2008:s ledje oktiibuot 12 904 registrerejuuvvon guolásteaddjit Norggas.

Fatnasiid lohku lassánii 1960 rádjai, vaikko guolásteddjiid lohku njiejai. Fatnasiid lohku mat ledje mearkalogahagas lei sturimus 1960-logus (badjel 40 000). Das rájes lea fatnasiid lohku njiedjan. 1990 gitta 2005

²² Tabealla 62 (Eanandoallofitnodagat, váldoeanandoalli ja váldoeanandoalli agi mielde SUF-guovllus). Sámi statistihkka 2008, SSB.

²³ Váldovuodđun lea Guolástusdirektoráhta statistihkka (http://www.fiskeridir.no/fiskeridir/tall_og_fakta/statistikk), sámi statistihkka SSB ja NAČ 2008: 5 (Riddoguolástuslávdegotti evttohus). Govvadás lea gáržžiduvvon árbevirolaš guolástusealáhussii, mii mearkaša ahte mearradoallu/guollebiebman ii leat mielde.

²⁴ Geahča omd. Otterstad 1994.

rádjai registrerejuvvon fatnasiid lohku unnui beliin –17 391 fatnasis gitta 7 722 fatnasii. Jagi 2005:s ledje oktiibuot 540 registrerejuvvon bivdofatnasat SUF-guovllus. Jagi 2008:sledje registrerejuvvon oktiibuot 6 790 aktiiva fatnasat mearkalogahagas.

Guolásteapmi sámi ássanguovlluin lea dávjjibut oassi lotnolasealáhusdoaimmas go mii lea dábálaš guollebivdohápmaniin rittus, mas vuodđun lea ruovttubivdu smávit fatnasiiguin. Vuosttažettiin lea dat vuotnabivdu, ja soames guovlluin riddoguolásteapmi smávit fatnasiiguin.

2007:s Riddoguolástuslávdegoddi ovddidii evttohusas *Vuoigatvuohta bivdit ábis olggobealde Finnmárkku* (NAČ 2005: 8). Statistalaš govvádusa vuodđun gulastanealáhusa ovdáneami birra oppalaččat ja mearrasámi ássanguovlluin leat logut čohkkejuvvon 2005 rádjai. Das oaivvildedje ahte mearrasámi ássanguovlluin leat sihke guolásteddjiid ja fatnasiid lohku sakka njiedjan, ja maiddái olmmošlohku lea njiedjan. Negatiiva ovdáneapmi mii govviduvvo evttohusas lea joatkán, ja lea garraset eanas SUF-suohkaniin riddo- ja vuotnaguovlluin.

Vuolábealde ovdanbiddjojit logut mat čájehit ovdáneami gaskal 1990 ja 2008 soames riddo- ja vuotnasuohkaniin Finnmárkkus, Romssas ja Nordlánddas – ráddjejuvvon daid suohkaniidda mat ollásit gullet SUF-guvlui.²⁵ Vai sáhtta buohtastahttit váldojit mielde soames gaskamearálaš logut olles riikkas, ja Møre ja Romsdalas; fylka mii NAČ 2008: 5 (Riddoguolástuslávdegotti evttohusa) rihkku dan ovdáneami mii lea guolásteddjiid lohku dađistaga njiedjá.

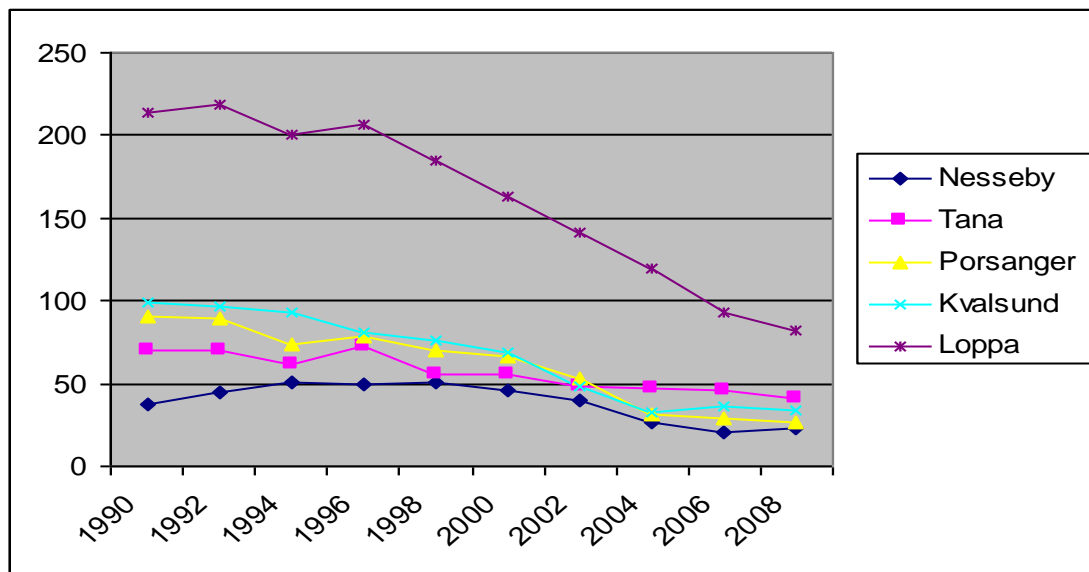
3.5.1 Hárvelohkosaš guolásteaddjit

Nu movt juo namuhuvvon de ledje 2008 sullii 12 900 logahahkii čálihuvvon guolásteaddjit Norggas. Dain ledje 2 600 guolásteaddji gain guollebivdu lei oalgge-fitnu ja 10 300 gain guolásteapmi lei váldofitnu. Oppalaš guolásteddjiid lohku lei njiedjan olles 53 proseanttain 1990 rájes. Eanemusat njiejai oalgefitno-guolásteddjiid lohku (63 proseanta). Váldofitno guolásteddjiid lohku njiejai 50% seamma áigodagas.

Golbma čuovvovaš figuvrra govvidit ovdáneami mii lea guolásteddjiid lohki oktiibuot, váldofitnoguolásteaddjit ja oalgefitnoguolásteaddjit dihto SUF-suohkaniin Finnmárkkus gaskal 1990 ja 2008.

²⁵ Gávndi statistihkka ii daga vejolažžan čájehit ja buohtastahttit ovdáneami guhkit áiggi badjel olles SUF-guovllus oktiibuot ja suohkandásis. Dat govvádus lea ráddjejuvvon suohkaniidda mat ollásit gullet SUF-guovllu vuollái.

Figuvra 3.14 Guolásteddjiid lohku välljejuvvon SUF-suohkaniin Finnmarkkus 1990-2008²⁶

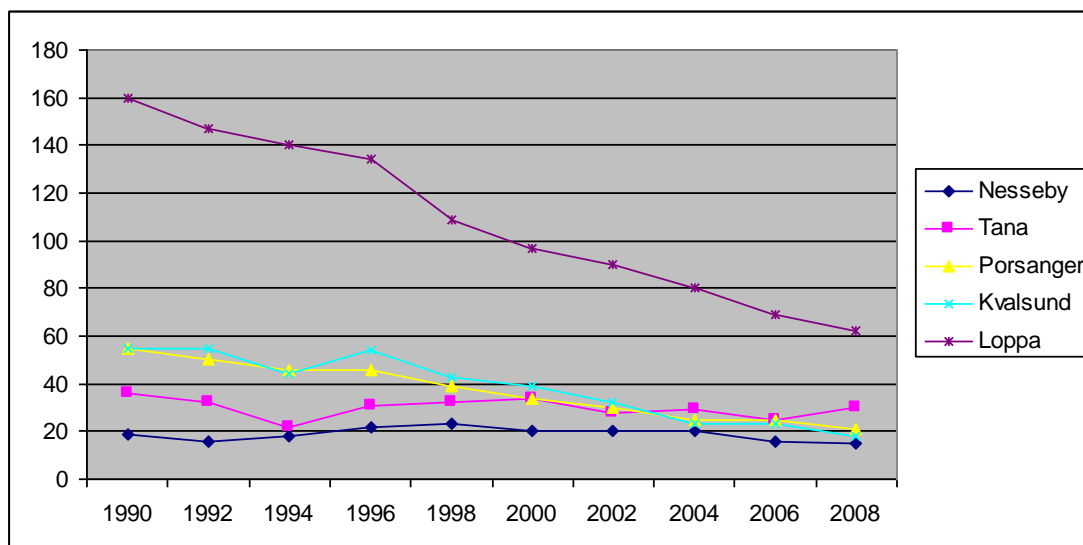

Válljejuvvon SUF-suohkaniid gaskkas lea guolásteddjiid lohku eanemusat njiedjan Porsáŋggus. 1990:s ledje dán suohkanis 91 registrerejuvvon guolásteaddji. 2008.s lei lohki njiedjan 27 rádjai. Dát mearkkaša ahte lohku lea njiedjan 70 proseanttain. Maiddái Fálesnuoris ja Láhppis lea guolásteddjiid lohku njiedjan badjel beliin gaskal 1990 ja 2008. Fálesnuoris njiejai 66% ja Láhppis 62%. Unnimusat njiejai guolásteddjiid lohku Unjárggas ja Deanus, 39 ja 41 proseanttain.

Čilgemis duogáza erohusaide guolásteddjiid logu rievdamis iešguđet suohkanis, de leat mánga beali máid ferte árvvoštallat. Guollenáli dilli lea diedusge dehálaš fáktor. Ovdamearkka dihte lea Porsáŋgguvuotna govviduvvon guoleheapmin 2000-logu álggu rájes, ja leage Porsáŋggus gos guolásteddjiidlohku eanemusat lea njiedjan. Eará fáktorat mat sáhttet váikkuhit leat eará ekologalaš rievdadusat (omd. njuorjjonáli ja gáranasruittuid lohku lassanan ja ođđa šlájat leavvan, nugomat gonagasreabbá), bivdominsttar oktiibuot juohke ovttaskas suohkanis, vuovdinvejolašvuodát ja movt suohkan ja eará almmolaš eiseválddit lágidit vejolašvuodaid guolastan ealáhussii.

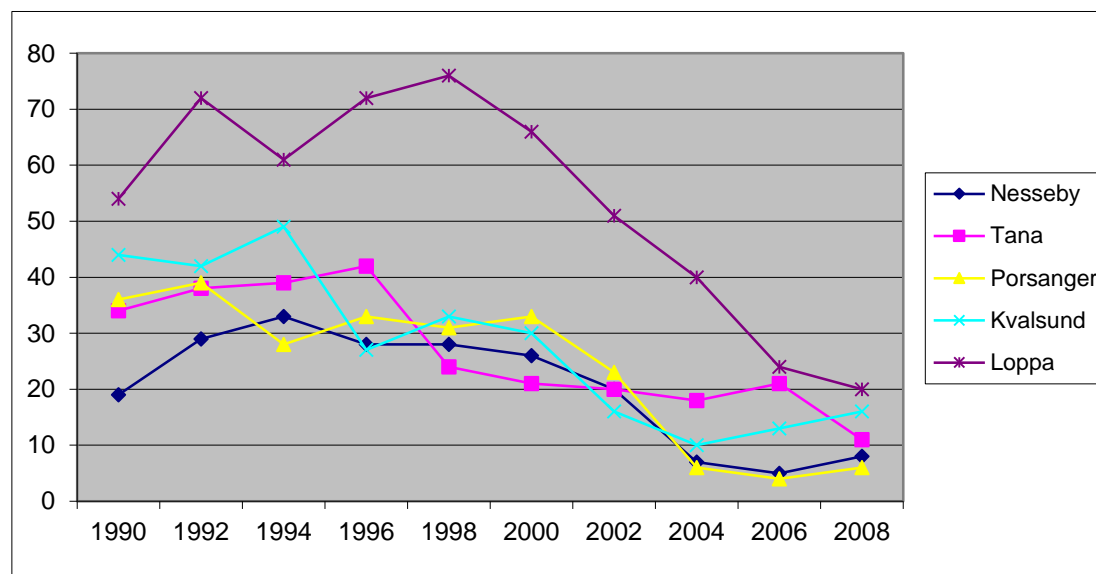
²⁶ Figuvrra vuodđun lea guolásteaddjit lohku geain guolásteapmi lea juogo váldo- dahje oalgealáhussan vižžojuvvon Guolástusdirektoráhta guolásteaddjilogahaga dieđuin. Guokte čuovvovaš figuvrrat čájehit guolásteddjiid logu goappáge kategorijas.

Figuvra 3.15 Váldoealáhusguolásteaddjit välljejuvvon SUF-suohkaniin Finn Márkkus 1990-2008

Nu movt dás oaidnit de váldosodju lea ahte váldoealáhusguolásteaddjiid lohku njiedjá, muhto oaidnit maid ahte dáid suohkaniin lea iešguđetlágan ovdáneapmi. Seamma dili oaidnit oalgealáhus guolásteaddjiid ektui, nu movt čuovvovaš figuvra čájeha.

Figuvra 3.16 Oalgealáhusguolásteaddjit soames suohkaniin Finn Márkkus gaskal 1990-2008

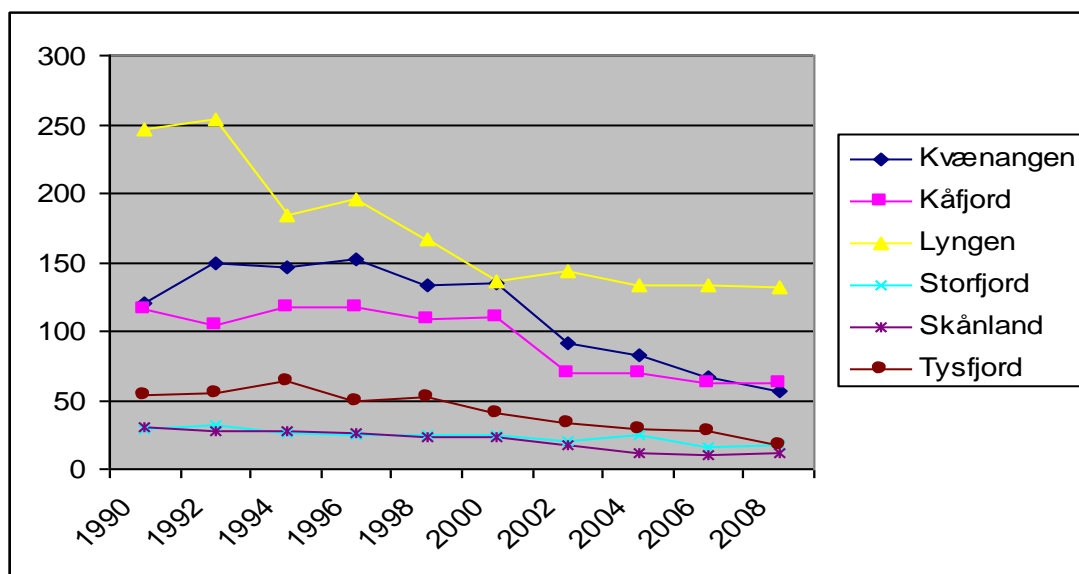

Guolásteaddjiidlohku Porsáנגgus lea njiedjan nu movt juo leat namuhan (70 proseanttain). Doppe leat oalgealáhusguolásteaddjiid lohku njiedjan

olles 83% 1990 rájes gitta 2005rádjai, ja váldoealáhusguolásteeddjiid lohku ges 62%. Vástideaddji logut Fálesnuoris lea 64 ja 67 proseanta. Láhppis ledje jagi 2008 63% unnit guolásteaddjit geain guolásteapmi lei váldoealáhussan 1990 ektui, ja oalgealáhusguolásteeddjiid lohku njiejai 61% – vuollegeabbo go Porsággus. Deanus ja Unjárggas ii leat seamma negatiiva ovdáneapmi go dain namuhuvvon suohkaniin, muhto guolásteeddjiidlogu njiedjan lea allat dáppe nai. Jagi 2008 ledje Deanus 62% unnit oalgealáhus-guolásteeddjiid ja 17% váldoealáhusvuolásteaddjit go mat ledje 1990:s, ja guolásteeddjiid logu niedjan Unjárggas 58 ja 22 proseanta.

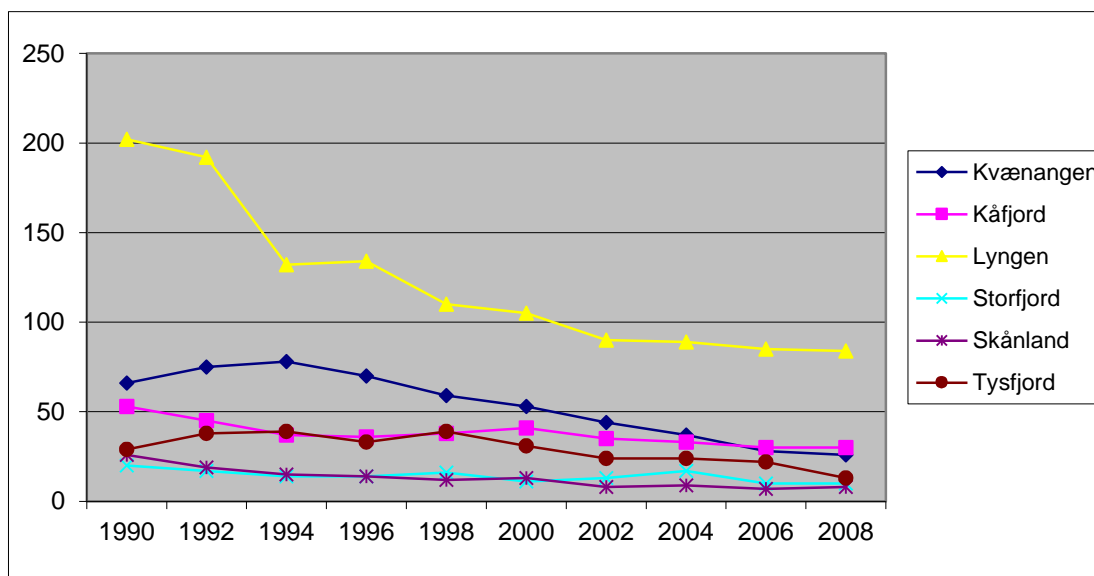
Seamma ovdáneapmi guolásteeddjiid logu ektui lea maiddáid riddo-/vuotnasuohkaniin Romssas ja Nordlánddas. Ovdáneapmi dáid fylkkaid SUF-suohkaniin govviduvvo figuvrrain vuolábealde.

Figuvra 3.17 Guolásteeddjiidlohku oktiibuot válljejuvvon SUF-suohkaniin Romssas ja Nordlánddas 1990-2008 áigodagas

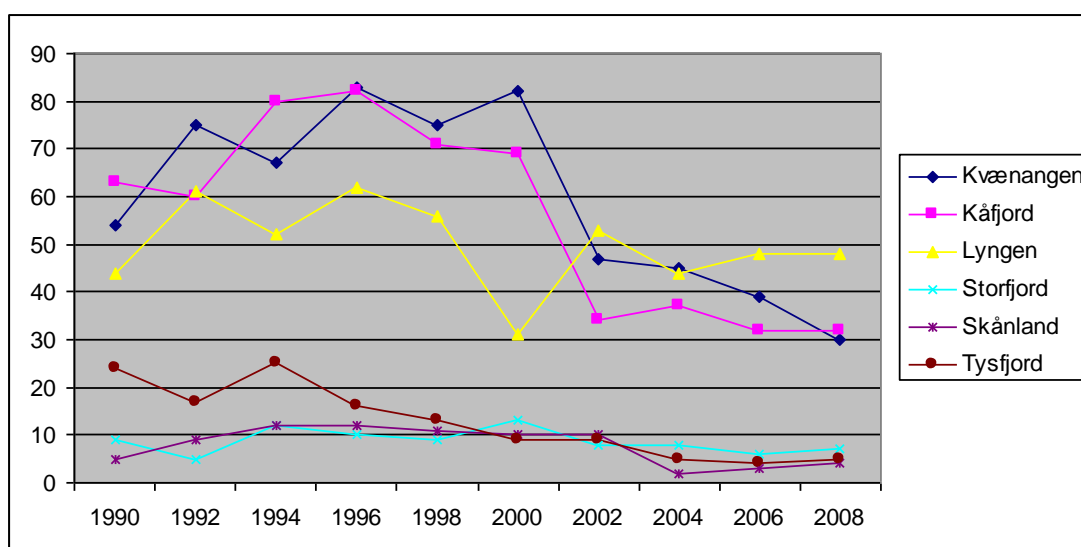
Válljejuvvon Romssa-beale SUF-suohkaniid gaskkas de Skánáhis guolásteeddjiid lohku eanemusat njiejai 1990-2008 rádjai, mii mearkkaša ahte lohku njiejai 61%. Návuonas dán áigodagas guolásteeddjiid lohku njiejai beliin (-53 proseanta), ja eará SUF-suohkaniin Davvi-Romssas eai njiedjan seamma ollu: Ivgus-46, Omasvuonas-41 ja Gáivuonas-40 proseanttain. Divttasvuonas Nordlánddas guolásteeddjiid lohku niejai 66% jagi 1990 rájes gitta 2008 rádjai.

Figuvra 3.18 Guolásteddjiid lohku gain guolásteapmi lei váldoealáhussan válljejuvvon suohkaniin Romssas ja Nordlánddas gaskal 1990-2008.

Válljejuvvon Romssa-suohkaniin leat váldoealáhussuolásteddjiid lohku njiedjan gaskal 43 ja 69 proseanttain 1990 rájes gitta 2008 rádjai. Unnimusat njiedjan lei Ivgus ja stuorimus Skánihis. Daid eará suohkaniin guolásteddjiid lohki njiejai gaskal 50 ja 61 proseanttain.²⁷

Figuvra 3.19 Guolásteddjiid lohku gain guolásteapmi lei oalgealáhussan válljejuvvon suohkaniin Romssas ja Nordlánddas 1990-2008

²⁷ Logut válljejuvvon suohkaniid mielde, geahča 3. mildosa.

Figuvra 3.17 čájeha stuora rievdadusaid oalgeguolásteddjiid logus gitta 2000-logu álggu rádjai. Soames rievdadusat sáhttet leat dáhpáhuvvan danin go registrerenvierut lea rievdan.²⁸

3.5.2 Lassáneaddji gaskamearálaš ahki guolásteddjiin

Guolásteddjiid gaskamearálaš ahki lassána. NAČ 2008: 5 buohtastahtta ahkejuogu Finnmárkkus jagi 2006:s vástideaddji loguiguin riikkas oppalaččat ja Romssa, Nordlándda ja Møre og Romsdal ektui (s. 210-211). Riikadásis jagi 1984:s 26 proseanta guolásteddjiin ledje 30 jagi dahje nuorabut, vástideaddji logut jagi 2006:s lei 17 proseanta. Guolásteddjiid lohku geat leat badjel 60 jagi lea seamma áigodagas lassánan, 26% rájes 36 prosentii. Finnmárkkus ledje unnimus guolásteaddjit geain ahki lei gaskal 20 ja 30 jagi (vuolil 10 proseanta), ja Møre og Romsdalas ledje eanemus guolásteaddjin dán ahkejoavkkus (20 proseanta). Nuorra guolásteddjiid lohku lea dásedit njiedjan dán fylkkas.²⁹ Ahkejoavkkus 50+ lei dilli nuppeládje. Dás lei Finnmárku bajimusas ja Møre ja Romsdal vuolimusas.

Ovdáneapmi ahkejuogu ektui soames SUF-suohkaniin áigodagas 1990-2008: Porsáŋggus guolásteddjiid lohki njiejai buot eanemusat Finnmárkkus välljejuvvon SUF-suohkaniid gaskkas, lohku njiejai olles 70 proseanttain. Vuolil 30 jahkásaš guolásteddjiid lohku ii leat báljo obage rievdan 1990 - 2008 rádjai (1990: 18% ja 2008: 19 proseanta), ja badjel 60 jahkásaš guolásteddjiid lohku unnui beliin seamma áigodagas – 30proseantas 15 prosentii.

1990 rájes gitta 2008 rádjai guolásteddjiid lohku unnimusat njiejai Gáivuonas Romssas (40 proseanttain). Dáppe ahkejuohku logut veaháš earránit Porsáŋgu loguin. Vuolil 30 jahkásaš guolásteddjiid lohku njiejai

²⁸ NAČ 2008: 5 mielde sáhttet eavttut man mielde oazžut fatnasa čálihuvvot fanaslogahakkii váikkuhit sihke fanas ja guolásteddjiid lohkkui. Logahaga fatnasat main ii leat leamašan sálaš mañimus golmma jagis, sihkkovuvvojit logahagas. 2004 rájes lea maid mearriduvvon logahakkii čálihandivat. Guolástusdirektoráhtta lea mángga geardde dárkkistan logahaga ja sihkastan eret fatnasiid logahagas main ii leat leamašan sálas, earenoamážiid jagiin 2000 gitta 2005 rádjai. Dáid rievdadusaid šaddá maiddái vuhtiiváldit go árvvoštallá guolásteddjiid ja fatnasiid logu njiedjan. Nuppi bealis sáhtta dat ahte šaddá sihkkut”árjjahis fatnasiid” mearkalogahagas lea unnit guolástusárjja dovdomearkan.

²⁹ Geahča figuvrra 7.1 s. 211 NAČ 2008: 5:s.

18 proseantas 10 prosentii, ja badjel 60 jahkásaš guolásteddjiid lohku lassánii 33 proseantas 35 prosentii. Divvtasvuonas Nordlánddas lei sullásaš ovdáneapmi: vuolil 30 jahkásaš guolásteddjiid lohku niejai 26 proseantas 16 prosentii, ja badjel 60 jahkásaš guolásteddjiid lohku lassánii 16 proseantas 22 prosentii.

Mii oaidnit maiddá ovdáneapmi ahkejuogu hárrái guolásteddjiid gaskkas sáhtá lea iešguđetlágan suohkaniin main buohkain guolásteddjiid lohku njiedjá. Vejolaš duogáš dasa ahte dilli lea earaláganin Porsáŋggus Gáivuona ja Divvtasvuona ektui sáhtá leat ahte Porsáŋggus lea vejolašvuolta doaimmahit guolásteami oalgealáhussan sakka njiedjan, danin go bivdu dál doaimmahuvvo vuona olggumus oasis ja guovlluin olggobealde vuona, mii gáibida stuorit fatnasiid go dat máid oasseáiggebivdit dábálaččat geavahit.

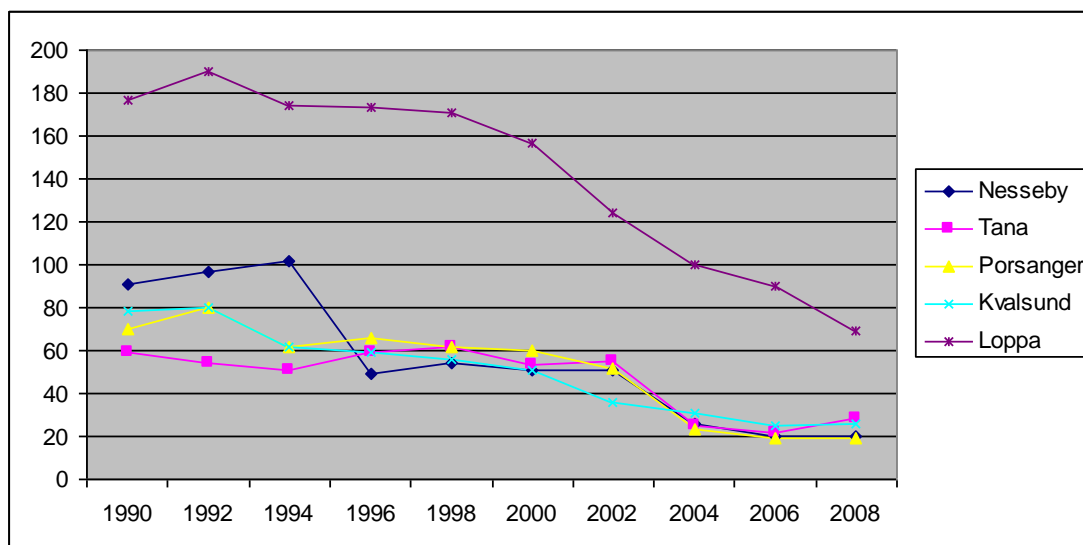
3.5.3 Hárvelohkosaš fatnasat ja smávit fatnasiid lohku eanemusat njiedjan

Registrerejuvvon guolástusfatnasiid lohku njiedjan riikkadásis 17 391 fatnasis jagi 1990:s 6790 fatnasis jagi 2008:s mearkkaša 61% njiedjama. Finnmárkkus, Romssas, Nordlánddas lea njiedjan 48, 64 ja 59%.³⁰ NAČ 2008: 5 mielde lea vuosttažettiin smávit fatnasiid lohku mii njiedjá, sihke Finnmárkkus ja eará fylkkain. Badjel 15 mehtera fatnasiid lohku lea oalle rievdatkeahhtá, gaskal 10 ja 15 mehter guhkkodaga fatnasiid lohku lassána veaháš, ja vuolil 10 mehtera guhkkosaš fatnasiid lohku lea beliin unnon, ja eanemusat njiedjan maŋŋil jagi 2000. Riikkadásis lea fatnasiid lohku njiedjan 52 proseanttain dán áigodagas.

Guokte čuovvovaš figuvrrat govvidit registrerejuvvon fatnasiid logu ovdáneami soames välljejuvvon SUF-suohkaniin, Finnmárkkus ja Romssas ja Nordlánddas gaskal 1990 ja 2008.

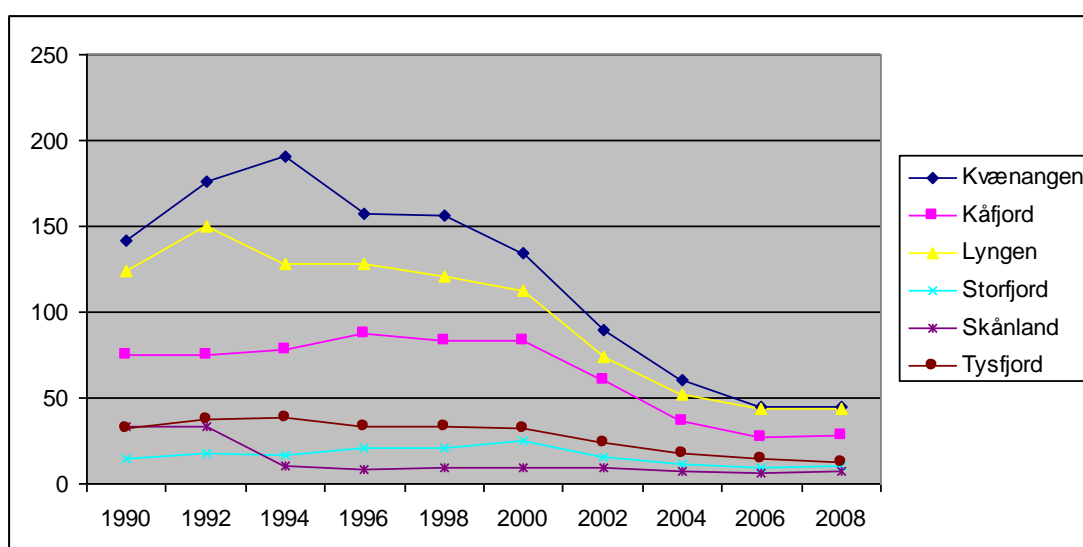
³⁰ Riddoguolástuslávdegotti evttohus (NAČ 2008: 5) buohtastahtá fanasstruktuvrra riev dama gaskal Finnmárkku ja Møre ja Romsdalas. Goappaš fylkkain lea fatnasiid lohku njiedjan unnit go eará fylkkain. Møre ja Romsdal ledje 2005:s mealgat eanet guolásteaddjit go Finnmárkkus, ja hárvelohkosaš fatnasat. Dát govvida eará oli guolásteamis, namalassii ahte Finnmárkku guolásteaddji mealgat eanet iešheanaláš guolásteaddjit iežaset fatnasiin go dan máid Møre ja Romsdal guolásteaddjit leat. Møre ja Romsdalas leat 3,4 guolásteaddji juohke fatnasa nammii, ja Finnmárkkus ges 1,3 guolásteaddji juohke fatnasa nammii (s. x).

Figuvra 3.20 Registrerejuvvon fatnasiid lohku soames SUF-suohkaniin Finnmarkkus 1990 – 2008 rádjai.

Guolástusfatnasiid logu niedjan lea leamašan stuorit válljejuvvon SUF-suohkaniin go Finnmarkku fylkkas oktiibuot (48 proseanta). Deanus fatnasiid lohki njejjai unnimusat – 53 proseanta. Unjára lea fanaslogu njiedjama dáfus heajumus go fatnasiid lohku njejjai 78 proseanttain. Porsáנגgus maiddái fatnasiid lohku njejjai badjel 70 proseanttain (-73), Ja Láhppis ja Fálesnuoris fatnasiid lohku njejjai 61 ja 67% seamma áigodagas.

Figuvra 3.21 Registrerejuvvon fatnasiid lohku soames SUF-suohkaniin Romssas ja Nordlánddas 1990-2008

SUF-suohkaniin Gáivuonas, Ivgus ja Omasvuonas fatnasiid lohki njejjai gaskal 63 ja 68 proseanttain 1990 rájes gitta 2008 rádjai. Omasvuona suohkan, njejjat Davvi-Romssa suohkan mii gullá SUF-guvlui, earránii eará suohkaniin go fatnasiid lohku “dušše” njejjai 33%. Skániid suohkan fas earret eará suohkaniin go fatnasiid lohku njejjai mealgat eanet go namuhuvvon suohkaniin – olles 79 proseanttain. Divttasvuonas fatnasiid lohku njejjai 63 proseanttain. Gaskamearálážžan njejjaid fatnasiid lohku Romssas ja Nordlánddas 64 ja 63 proseanttain.

3.5.4 Hárvelohkosaš bovdoearit

Jagi 1990:s álggahuvvui ođđa regulerenvuogádat danin go dalle ja dalá resursaváilli dihte dilli árvoštallojuvvui suorggahahti roassun dorseguolásteapmái. Dát ođđa vuogádat – mii gohččojuvvui fanasearrin – mearkkašii bivdoearri (ja nu vuoigatvuohta bivdit) juhkkuojuvvui viissis eavttuid vuodul. Váldoulbmiliin lei dáhkidit doarvái stuorra eriid sidjiide geaid árvoštallet eanemus sorjavaččat dorsebivdui. Sorjavašvuohta árvoštallojuvvui mañimus golmma jagiid bivdojuvvon dorsehivvodaga mielde ovdal go dát ođđa vuogádat mearriduvvui. Mánja smávva guolásteaddji geat eai bivdán nu stuora hivvodaga eai ollášuhtán dáid eavttuid, ja danin eai ožžon ng. fanaseriid (mañnil gohčoduvvon joavku-I). Okta duogážiin dasa go ledje vuollegis sálašturrodagat daid golmma vuodđojagiin lei njuorjjomárran mánja vuonain Finnmárkkus.

Smávvuogolásteddjiide dát ođđa ortnet dagahii negatiiva váikkuhusaid. Dábálaš vuotnasuohkaniin nugomat Fálesnuoris, Unjárggas, Porsáñggus, Máttá-Várjjagis ja Deanus eai lean beare galle guolásteaddjin geain lei fanasearri jagi 1990:s, ja earret Unjárggas de leat massán bivdoeriid das rájes. Eará vuotnaguovllut– Áltá, Davvisiida ja Láhppi – 1990 juogadeapmi šattai buorin. Buot dát suohkanat ledje massán ollu eriid gaskal 1990 ja 2006 (NAČ 2008: 5).

Bajábealde namuhuvvon NAČ deattuhii ođđa regulerenvuogádaga váikkuhusaid vuoigatvuođaide ja rekruttemii. Dađistaga ovdánahttojuvvui márkan eriid gávppašeami várás, mii mearkkašii oiddu daidda geat ledje ožžon nuvttá eriid, ja daidda geain lei kapitála alcceseaset háhkat dákkár oassálastinlobi. Nu movt Riddoguolástuslávdegoddi cealká: ”šattai divrasat ja váddáset beassat guolástusealáhussii, ja riddo- ja vuotnaássiin ii lean diehttelas bivdinvuoigatvuohta”

3.6 Čoahkkáigeassu

Boazodoallu

Sámi boazodoalus lea gaskamearálaččat siidaosiid lohku njiedjan 18 proseanttain 1990-2008 áigodagas. Boazologu rievdan 1980 rájes čájeha stuora molsašumiid. 1980 rájes, dalle go sámi boazodoalu boazolohku lei vuollegaš otná ektui, de boazolohku lea lassánan 41 proseantan. 1990 rájes – mii mearkkaša jahki go boazolohku lei allat – lea lassáneapmi leamašan 3 proseanta. Gaskamearálaš boazolohku juohke siidaosi nammii lea lassánan 25 proseanttain dán seamma áigodagas. Meroštallojuvvon jahkebarggu sámi boazodoalu lea njiedjan 16 proseanttain, muhto olbmuid lohku juohke siidaosis lea lassánan 13 proseanttain.

Eanandoallu

Stuorimus rievdadus eanandoalus SUF-guovllus mañimus logijagis lea ahtedállodoaluid lohku lea njiedjan. 1989 gitta 2005 rádjai lea lohku njiedjan 59%, mii mearkkaša 12 proseanta eanet go riikka gaskamearri. Smávva doaluid lohku lea eanemusat njiedjan. Sturrodatslájjas ‘vuolil 50 dehkar’ ja gaskal 50-99 dehkar lea lohku njiedjan 92 ja 71 proseanttain gaskal 1989 ja 2005. Lea dušše eanandoaluin main sturrodat lea ‘200 dehkar ja sturit’ main lohku lea lassánan (duppalaston) seamma áigodagas.

Mis eai leat logut mat duodaštivččii ovdáneami bargiid logu ektui eanandoalus SUF-guovllus. Muhto registrerejuvvon bargoárja eanandoallo- ja gilvvgárdedoaimmas (mearkkašahti šládja bargiidlogu hárrái) lea njiedjan buot golmma davimus fylkkain 1998-1999 rájes gitta 2006 rádjai, mii mearkkaša sullii seamma stuora njiedjama (gaskal 23 ja 30 proseanta) SUF-guovllus bargoárjja hárrái eanandoalu siskkobealde.

Guolásteapmi

Guolástusealáhus SUF-suohkaniin (ráddjejuvvon suohkaniidda mat ollásit gullet SUF-guvlui) lea sakka unnon gaskal 1990 ja 2008. Eanas dán suohkaniin lea guolásteddjiid lohku njiedjan gaskal 50 ja 60 proseanttain. Seamma dáhpáhuvvá maiddái guolásteddjiid logu ektui SUF-suohkaniin Romssas ja Nordlánddas. Válljejuvvon SUF-suohkaniin dáid fylkkain de guolásteddjiid lohku njiejai gaskal 40 ja 60% 1990 rájes gitta 2008 rádjai. Riikkadásis guolásteddjiid lohku njiejai seamma áigodagas 53 proseanttain.

Registrerejuvvon guolástusfatnasiid logu njiedjan seamma áigodagas riikkadásis lea 61 proseanta. Smávít fatnasiid lohku lea eanemusat

njiedjan. Válljejuvvon SUF-suohkaniin Finnmárkkus lea fatnasiid lohku njiedjan gaskal 53 ja 78 proseanttain. Dáin suohkaniin lea fatnasiid lohku eanet go muđui fylkkas oktiibuot (48 proseanttain).

Eanas válljejuvvon SUF-suohkaniin Romssas ja Nordlánddas fatnasiid lohku njiejai gaskal 63 ja 68% 1990 gitta 2008rádjai. Guokte suohkana ledje earenoamážat njiedjama hárrái, Skániid suohkanis gos fatnasiid lohku njiejai 33%, ja Skániid gos lohku njiejai olles 79%. Gaskamearálaš fatnasiid logu njiedjan Romssa ja Nordlándda fylkkain lei 64 ja 63%.

Eará momeantat main lea mearkkašupmi vuodđoealáhusaid bargosajiide
Logut bajábealde čájehit earret eará ahte bargiidlohku vuodđoealáhusain sámi ássanguovlluin, nugomat boazodoalus, eanandoalus ja guolásteamis mañimus logijagiid lea njiedjan. Dáid ealáhusaid mearkkašupmi bargosajiide sámi ássanguovlluin ii boađe oidnosii dušše das máid gohčoda ealáhusaid vuodđobuvttadeamis, muhto maiddá nállasuhttimis, márkánfievrrideamis, gávppašeamis og turisma oktavuodas. Lassi dasa dát ealáhusat lea vuodđun oallu daid bargosajiide mat lea ásahuvvon almmolaš hálddabusain.

Čoahkkáigeasus leat čujuhan gaskamearálaš loguide juohke ovttaskas ealáhusain. Muhto nu movt muđui namuhuvvon kápihttalas de leat stuora erohusat geográfalaš guovlluid gaskkas ovdáneami hárrái sihke boazodoalus, eanandoalus ja guolásteamis. Sámi ealáhusstatistihkka sáhtá lea ávkkálaš reaidun ladastallamis erohusaid duogáža, ja maiddá árvvoštallat oppalaš váikkuhusaid mángga ealáhussan dihto geográfalaš guovllus. (Dát sáhtá guoskat sihke ekonomalaš, kultuvrralaš ja kultuvrralaš rievdadusaide).

Árvvoštallamis sihke sivaidd ja váikkuhusaid sáhtá leat heivvolažžan mielde váldit loguid guhkit áigi badjel go dušše 1990, mii lea sámi statistihka vuolggasadji.

3.7 Viidáset ovdánahttimis sámi ealáhusstatistihka

Bargamis sámi statistihkain lea buori muddui buoridan vejolašvuodaid ovdanbidjat statisttalaš govvdusaid dan ovdáneamis mii sámi ássanguovlluin lea leamašan. Viidáset ovdánahttimis dán statistihkkasuorggi sáhtá leat dárbbalažžan árvvoštallat addá go statistihkka doarvái buori dieđuid dehálaš beliid birra juohke ealáhusas, vejolašvuodaid čuovvut ovddidanhámiid guhkit áiggi badjel ja doarvái áigi árvvoštallat–siskkáldasat ovtta ealáhusas go lea sáhka áigodagas ja

geográfalaš guovlluin, muhto maiddái iešguđet ealáhusaid gaskkas. Sohka-bealviidodat gullá maiddái dákkár árvvoštallamii. Lea earenoamážiid dárkun gávdnat loguid mat oainnusindahket nissonolbmuid bargoarjja vuodđoealáhusain eanet ja buorebut go máid otná statistihkka dahká.

3.7.1 Lotnolasealáhusaid statistihkka?

Ovdamearkan das mii lea dehálaš bealli sámi guovlluid lotnolasealáhusain lea ahte áinnas dárbbasuvvojit eanet dieđut lotnolasealáhusaid birra. Nu movt juo lea namuhuvvon lea iešguđetlágan lotnolasealáhus heiveheamit ain dábálačča sámi ássanguovlluin. Statistihkka mii earenoamážiid čájehivččii ovdáneami dákkár heivehemiin gal ii gávdno. Viidáset ovdánahttimis sámi statistihka de lea sávahahtti ahte dát bealli čielgaseappot ovdanbohtá – áinnas sierra šládjan. Dan oktavuodas sáhtta leat heivvolažžan árvvoštallat movt dehálaš lotnolas-dagaldagaid nugomat meahcásteami ja duoji, maid dábálaččat doaimmaha bohtalasat eará ealáhusaiguin, sáhtta dagahit oinnolažžan dábálaš ealáhusstatistihkas.

Lea maiddái dárbbalaš oažžut olámuddui ovdáneami loguid mii čájehivččii movt dáid ealáhusaid ealáhusdolloid lohku ovdána, ja movt dietnasat dábálaš bálkábarggus lea oassin dálldoalu oppalaš ekonomiijas, ovdamearkka dihte ahte nubbi bargá vuodđoealáhusas ja nubbi dábálaš bálkábarggus. Dás sáhtta boazodoallohálddaha statistihkka geavahuvvot ovdamearkan. Dat čájeha dietnasiid eará surggiid ja eará ealáhusdoaimmas mas lea váikkuhus boazodoalu ekonomiiiii, ja ahte leat eanas nissonolbmot geain leat dákkár dietnasat.

3.7.2 Logut vuodđun buohtastahttimiidda

Árvvoštallamis ovddidanhámiid de lea dárkun ahte leat logut sihke oanehat ja guhkit áigodagas čohkkejuvvon. Omd. ealáhusfáddá SSB *historjjálaš statistihkka* (<http://www.ssb.no/emner/10/04/>). Maiddái sámi ássanguovlluid ektui de lea dárbbalaš ahte leat logut iešguđet áigodagain. 1990 sámi statistihka vuolggasadjin lea heivvolaš danin go Sámediggi das rájes lea doaimman. Muhto livččii maid sávahahtti ahte leat guhkit áigodagat, omd. 1970-logu rájes, ja áinnas eanas áiggi maŋŋil soahteáiggi.³¹ Vuogas áigodatšládja sáhtta rievdat nuppi ealáhusas

³¹ Nuppi máilmmisoahti lei nu go diehtit čielga áigge-earrun servodatovdáneami ja politihkahábmema dáfus, ja earenoamážiid daid guovlluin gos vásihedje evakuerema ja boaldima (Finnmárku ja Davvi-Romsa).

nubbái, ja lea sorjavaš dasa ahte gávdno relevánta statistihkka juohke ealáhusas .

Buohtastahttimiid oktavuodas, sáhtá SUF-guovllu ektui leat áigequovdilin buohtastahttit ránnjaguovlluid ektui (dat guovllut suohkanis mat eai leat gullevačča SUF-guvlui), muhto maiddái buohtastahttit ovdánemiin suohkan-, fylkka- ja riikkadásis. Dáinna ii leat ulbmil ovdánahttit ođđa statistihka buot oktavuodaide, muhto dagahit ahte gávdni statistihka sáhtá geavahuvvot sámi oktavuodas (omd. buohtastahttimis SUF-loguid).

Nu movt čujuhuvvon vuosttaš raporttas (raporta 1) de sáhtá čujuhit moanaid positiiva ovdánemiide sámiid ássanguovlluin, muhto gos leat stuora molsašumi. Mii čujuheimmet mañimus stuorradiggediedáhussii norgga sámpolitiikka birra (2008) mii čujuhii positiiva ovddidanhámiide, muhto maiddái ahte ollu sápmelaččaide árbevirolaš sámi ássanguovlluin riekte- ja politihkkaovdáneapmi norgga sápmelaččaid várás ii boađe ávkin. Dát čájeha ahte lea dehálaš buohtastahttit iešguđet sámi ássanguovlluid, sihke ovddidanhámiid ja valljodagaid juogadeames iešguđet sámi ássanguovlluid gaskkas (omd. juogadeames SUF-ruđaid).

3.7.3 Viiddideames sámi ealáhusstatistihka?

Statistalaš ávdnasat leat lađastallamiidda, plánema ja politihkahábmema guovddáš veahkkeneavvut. Statistihkka mii lea dán kápihttala vuodđun, dagaha vuosttažettiin vuodu ovddidanhámiid govvidit. Dákkár govvideamat sáhttet lea vuodđun gažaldagaide navdosiidda ja oktavuodaide birra, muhto dárkilat lađastallan vuodđoealáhusain de dárbbášuvvo eanet máhtolašvuhta moanaid surggiin. Omd. dán kápihttala logut čájehit ahte bargiid lohku sámi ássanguovlluid vuodđoealáhusain lea njiedjan. Muhto duogázis njiedjamiidda lea mánga ja iešguđetláganat, mii mearkkaša ollu hástalusaid go galgá geavahit loguid ealáhusovdáneami lađastallama oktavuodas. Unnit bargit ovttá ealáhusas sáhtá čilget sihke oktagaslaččaid válljemiin ja válljema rámmaeavttuiguin – mas juste dan ealáhusas bargat molssaevttolaš ealáhusgeaidnun lea guovddázis. Danin dárbbášat eanet máhtolašvuoda ja dieduid oktagaslaččaid válljema birra, ja maiddái iešguđetlágan rámmaeavttuid maiddái.

Rámmaeavttut vuodđoealáhusaid várás leat vuosttažettiin luondduvalljodagat ja eatnamat ja movt daid hálddašit, vuoigatvuodát ja vuoigatvuodajuohku ja viiddis gelbbolašvuhta (sihke ealáhusdolleid ja almmolaš eiseváldiid máhtolašvuhta). Maiddái olbmuid lohku geain lea

beroštupmi ja vejolašvuohta álgit juste dan ealáhussii lea maiddá m rámmaeavttu ektui. Oainnusindahkamis iešguđet rámmaeavttuid sámii statistihka oktavuodas lea dehálaš go galgá árvvoštallat ovddidanhámiid, ja maiddá árvvoštallamis iešguđetlágán árjašlájaid oktavuodas.

Maiddá dárbbášuvvojit vuodđodieđut sihke mihttomeriid ektui dan ektui máid sáhtá gohčodit árjadagaldahkan (omd.- bistevaš dahje sierranas juolludeamit) vuodđoealáhusain. Árjadagaldat sáhttet leat juogo riikkaidgaskasaš vuoruheamit (omd. davviguovllu-vuoruheamit ja guovlopolitihkalaš vuoruheamit) ja sámepolitihkalaš, fylkkasuohkanlaš ja suohkanlaš vuoruheamit. Maiddá eaktodáhtolaš organisašuvnnaid ja ovttaskas olbmuid ángiruššan lea oassi dákkár oktavuodas. Maiddá lea dárbbun earret diehtit resursageavaheami ja –ávkkástallama birra mas leat váikkuhusat vuodđoealáhusaide. Dát guoská earenoamážiid daid guovlluide mat leat guovddážiis resursaávkkástallama oktavuodas, nu movt davviguovlluin odne.

Sámiid sajádahkan sihke guovlu- ja ravdaguovllu álbmogiin ja minoritehtan ja álgoálbmogiin váikkuhit rámmaeavttuid ealáhusaide várás sámii ássanguovlluin. Dát mearkaša ahte sihke dábálaš bire- ja ealáhuspolitihkka mii lea earenoamáš relevánta guovlluide ja riekteovdáneapmái ja politihkkahábmen sápmelaččaid várás minoritehtan ja álgoálbmogiin sáhtá sakka váikkuhit ealáhusovdáneami dáin guovlluin.

Riekteovdáneapmi sihke minoritehta- ja álgoálbmogiin ja birasriehti jáhkkimis dagaha eanet dárbbáša statistihka álgoálbmogiid ja minoritehtaid ássanguovlluid birra– earret eará guovlluid viidodaga ja luondduvalljodagaid ávkkástallama birra, ja maiddá resursaguovlluid dili birra. Riekteovdáneapmi mii mearkaša lassáneaddji váikkuhanfámu sáhtá maiddá dagahit eará mihttomeriid ja davviguovlluid govdalastima, ja nu dagahit dárbbášlažžan ahte gávdno guovlluvuodustuvvon statistihkka. Birasrievtti oktavuodas leat ovdánahttojuvvon ođđa hálddašandábit sihke riikkaidgaskasaš ja našunála dásis. Čadaheames ekovuogádathálddašeami bajitdási prinsihpan gáibida eanet máhtolašvuoda iešguđet ekovuogádagaid birra, dás maiddá máhtu statistihkkahámiid birra (ee. máddodatsturodagaid ja -ávkkástallama).

Buot bajábealde namuhuvvon dagaldagain sáhtá lea mearkašupmi sámii ealáhusstatistihka viidáset ovdánahttima oktavuodas.

Juohke áidna vuodđoealáhusa ektui sáhtá leat vuogas digaštallat makkár árjadagaldagaid, resursageavaheami ja ávkkástallama mii sáhtá leat

relevánta identifiseret ja oainnusindahkamis statistihka oktavuodas – ovttas muđui eará statistihka juohke ovttaskas ealáhusa várás. Sáhtta maidđái leat dárbblašlaš árvoštallat makkár vuodđodieđuid sáhtta almmuhit mearkalogu hápmin.

Čujuhusat

Bargo- ja searvadahttindepartemeanta: *Sámepolitihkka* (St.died. nr. 28 (2007-2008)).

Finnmárkku fylkkasuohkan: Finnmárkku-statistihkka.

<http://www.fifo.no/finnstat/>

Guolástusdirektoráhtta: Guolásteami statistihkka.

<http://www.fiskeridir.no/fiskeridir/statistikk/fiskeri>

Guolástus- ja riddodepartemeanta: *NAC 2008: 5 Vuoigatvuohta bivdit meara ábis olggobealde Finnmarkku* (Riddoguolástuslávdegotti evttohus).

Otterstad, Oddmund (1994): ”Norgga guolástusealáhus 1945 – 1992 rádjai: Maŋasgeahčastat loahpahuuvvon birrajohtui”. I: Otterstad, O. ja S. Jentoft (red.): *Leve kysten? Strandhogg i fiskeri-Norge*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.

Boazodoallohálddahuš: *Boazodoalu resursarehketdoallu 2007 cuoŋománu 1.beaivvi gitta 2008 njukčamánu 31.beaivvi boazodoallojagi resursarehketdoallu.*

---- Boazodoalu jagi 2000 oppalašrehketdoallu

---- Boazoealáhusa oppalašrehketdoallu. *2007 rehketoallu 2008 bušeahtta.*

Statistalaš guovddášdoaimmahat: *Sámi statistihkka 2008.*

<http://www.ssb.no/samer/>

----- *2008 luonduvulljodagat ja biras.* Statistihka lađastallamat, gáhppálat nr. 102. Neahttagáhppálat:

http://www.ssb.no/emner/01/sa_nrm/

Miellodus 1

Rievdadusat boazodoalus 1990-2008. Proseantalogut.

Boazodoallo- guovllut	Aktiiva siidaosiid logu rievdan	Olbmuid lohku juhke aktiiva siidaoasis	Meroštallo- juvvon jahkibargguid logu rievdan	Boazologu rievdan boazodoallo- guovlluin	Boazologu rievdan juohke siida-oasis
Nuorta- Finnmárku	-15	16	-14	13	33
oarje- Finnmárku	-27	3	-26	-4	31
Romsa	-4	20	-4	6	10
Nordlánda	-8	52	2	23	34
Davvi- Trøndelaga	Rievddat- keahtá	42	-4	-2	-2
Lulli- Trøndelaga/ Hedemárku	-9	17	-5	-15	-6
Sámi boazodoallu oktiibuot	-18	13	-15	3	25

Miellodus 2

Tabealla 3.1 Guolásteddjiid, fatnasiid ja olmmošlogu rievdan 1990–2008 (1990-2005 logut ruodus). Proseantalogut.

	Guolásteaddjit oktiibuot	Oalge- ealáhus (A-bláđđi)	Váldoealáhus (B-bláđđi)	Fatnasat
Norga	-53 (-47)	-63 (-58)	-50 (-43)	-61
Finnmárku	-52 (-44)	-60 (-41)	-50 (-46)	-48 (-41)
Porsáŋgu	-74 (-67)	-83 (-75)	-62 (-56)	-73 (-73)
Deatnu	-39 (-43)	-62 (-53)	-17 (-31)	-53 (-63)
Unjárga	-39 (-39)	-58 (-68)	-22 (-11)	-78 (-77)
Láhppi	-62 (-48)	-63 (-30)	-61 (-54)	-61 (-48)
Fálesnuorri	-66 (-66)	-64 (-71)	-67 (-62)	-67 (-63)
Romsa:	-57 (-54)	-58 (-55)	-56 (-54)	-64 (-60)
Návuotna	-53 (-41)	-44 (-30)	-61 (49)	-68 (-63)
Gáivuotna	-47 (-47)	-49 (-48)	-43 (-45)	-63 (-60)
Ivgu	-54 (-56)	-36 (-36)	-58 (-60)	-65 (-64)
Omasvuotna	-32 (-32)	-22 (-33)	-50 (-45)	-33 (-33)
Skániid	-66 (-74)	-20 (-60)	-69 (-73)	-79 (-81)
Nordlánda	-53 (-47)	-64 (-59)	-45 (-36)	-59 (-52)
Divttasvuotna	-66 (-47)	-79 (-83)	-55 (-17)	-63 (-47)

Miiddus 3

**Guolásteddjiid, fatnasiid ja olmmošlogu rievdan 1990–2008 (1990-2005 logut ruodus).
Proseantalogut.**

	Guolásteaddjit oktiibuot	Oalge- ealáhus (A-bláđđi)	Váldoealáhus (B-bláđđi)	Fatnasat
Norga	-53 (-47)	-63 (-58)	-50 (-43)	-61
Finnmárku	-52 (-44)	-60 (-41)	-50 (-46)	-48 (-41)
Porsángu	-74 (-67)	-83 (-75)	-62 (-56)	-73 (-73)
Deatnu	-39 (-43)	-62 (-53)	-17 (-31)	-53 (-63)
Unjárga	-39 (-39)	-58 (-68)	-22 (-11)	-78 (-77)
Láhppi	-62 (-48)	-63 (-30)	-61 (-54)	-61 (-48)
Fálesnuorri	-66 (-66)	-64 (-71)	-67 (-62)	-67 (-63)
Romsa:	-57 (-54)	-58 (-55)	-56 (-54)	-64 (-60)

Návuotna	-53 (-41)	-44 (-30)	-61 (49)	-68 (-63)
Gáivuotna	-47 (-47)	-49 (-48)	-43 (-45)	-63 (-60)
Ivgu	-54 (-56)	-36 (-36)	-58 (-60)	-65 (-64)
Omasvuotna	-32 (-32)	-22 (-33)	-50 (-45)	-33 (-33)
Skániid	-66 (-74)	-20 (-60)	-69 (-73)	-79 (-81)
Nordlánda	-53 (-47)	-64 (-59)	-45 (-36)	-59 (-52)
Divttasvuotna	-66 (-47)	-79 (-83)	-55 (-17)	-63 (-47)